

KADIN ÖRGÜTLERİNDE FARKLILAŞMA, AYRIŞMA VE ÖZERKLİK

Serap Suğur,¹ Temmuz Gönç Şavran,² İncilay Cangöz,³ Hatice Yeşildal⁴

Öz

Kadınlar tarafından kadın sorunlarına çözüm üretmek amacıyla kurulan dernek vakıf, grup, kolektif, kooperatif, platform ve benzeri kadın örgütlerinin, 20. yüzyılın son çeyreğinde yükselişe geçen ve kadın hakları ile toplumsal cinsiyet eşitliği alanında önemli kazanımlar elde eden küresel kadın hareketinin oluşumunda önemli bir rol oynadıkları bilinmektedir. Türkiye’de tarihsel olarak Batıdan farklı koşullarda, uluslaşma sürecinin zorunlu bir bileşeni olarak gelişen feminist kadın hareketi, ulusal bağımsızlık sonrasında özerkliğini yitirmişse de, 1980’li yıllarla birlikte yeniden ortaya çıkarak toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve kadın sorunlarının çözümü bağlamında toplumsal cinsiyet politikalarının dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 1990’larla birlikte yükselişe geçen kimlik siyaseti ile birlikte ülke çapında yaygınlaşan ve farklı kadınlık konumlarından hareket eden kadın örgütlerinin iş birliği ile yürüttükleri mücadele, Türkiye’de sadece kadın haklarıyla ilgili yasal iyileştirmelerde ve kadın sorunlarına çözüm üretmede değil, demokratik muhalefeti güçlendirerek demokratikleşme çabalarına da önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak kadın hareketindeki kurumsallaşma, proje feminizmi yönündeki gelişmeler ve kimlik siyaseti temelindeki ayrışmalarla birlikte, Türkiye’de de kendi tarihsellikleri içinde daha önce de özerklikle ilgili sorunlar yaşayan kadın örgütlerinin, bağımsız/özerk eleştirel feminist örgütlenme yapılarını ve kitlesel katılım özelliklerini yitirerek STK’laştıkları ve apolitik-profesyonel yapılara dönüştükleri yönündeki iddialar literatürde yoğun eleştirilere ve tartışmalara yol açmıştır. Cinsiyet eşitliği ile ilgili endekslerde kadının ekonomik, sosyal ve siyasal statüsü ile ilgili verilerde Türkiye’de en iyi durumdaki iller arasında yer alsa da Eskişehir’de kadın örgütleri üzerine görece daha sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı Eskişehir’de faaliyet gösteren kadın örgütlerinin özerklik bağlamında örgütsel yapılarını, amaçlarını, faaliyet alanlarını ve nihayetinde politik gündemi etkileyebilecek bağımsız bir söylem ve politika geliştirme kapasitelerinin incelenmesidir. Çalışma nitel bir araştırmanın bulgularına dayanmaktadır, katılımcılar Eskişehir’de kadın sorunuyla ilgilendiğini beyan eden tüm örgütlerin yönetici, temsilci veya üyesi olan ya da örgütlerden bağımsız olarak kadın hareketine dahil olan 38 kadındır, veriler yarı yapılandırılmış mülakatlarla toplanmış, mülakatlar tematik olarak analiz edilmiştir. Katılımcılar temalar altında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar üzerinden üç analitik gruba ayrılmış ve bulgular bu gruplar üzerinden, tarihsel bir arka planda, Türkiye’de kadın hareketi ve feminizmin tarihsel gelişimi ile ilişkilendirilerek, karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bulgular, farklı ideolojilere ve kimliklere sahip kadın örgütlerinin birbirleriyle sınırlı bir temas halinde olduklarını, ancak sosyal ve politik olarak konumlarına yakın örgütlerle ilişki içinde olma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu nedenle, erkekler tarafından sürekli olarak yeniden üretilen eşitsiz toplumsal ilişkilerle mücadelede özerk bir kadın hareketinin gelişimi açısından kritik önem taşıyan ortak bir paydada buluşmakta çok zorlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kadın Örgütleri, Kadın Hareketi, Özerklik, Feminizm, Eskişehir.

¹ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, ssugur@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8959-0339

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, tgonc@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0561-4661

³ Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, icangoz@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2670-444X

⁴ Dr., Bağımsız Araştırmacı, hyesildal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0946-2231

DIFFERENTIATION, DISINTEGRATION AND AUTONOMY IN WOMEN'S ORGANIZATIONS

Abstract

In the formation of the global women's movement, which arose in the last quarter of the 20th century, associations, foundations, groups, collectives, cooperatives, platforms, and other similar organizations established by women in order to find solutions to women's problems have played important roles and achieved significant gains in the field of women's rights and gender equality. Unlike the West, the feminist women's movement in Turkey developed as a necessary component of the nationalization process and then lost its autonomy after national independence, but re-emerged in the 1980s and played an important role in the transformation of gender policies. Particularly with the rise of identity politics in the 1990s, the struggle carried out with the cooperation of women's organizations that became widespread throughout the country made significant contributions to legal improvements and the democratization of women's rights. However, along with the institutionalization of the women's movement, project feminism, and identity politics, claims have been made that women's organizations in Turkey have lost their independent and autonomous organizational structures per se and have turned into apolitical structures, generating intense criticism and debate in the literature. Although Eskişehir is among the Turkish provinces that can be considered to enjoy a relatively good situation in terms of gender equality indicators and data on women's economic, social, and political statuses, there are relatively limited studies on women's organizations there. In this context, the main purpose of this study is to examine the organizational structures, aims, fields of activity, and capacity for developing independent discourses and policies of women's organizations operating in Eskişehir. The paper draws upon the findings of qualitative research entailing the thematic analysis of 38 semi-structured interviews. The participants included in this research were women who were administrators, spokeswomen, or members of any organization claiming involvement with the women's movement in Eskişehir, or independent prominent women in Eskişehir taking part in the women's movement. Participants were divided into three analytical groups based on the similarities and differences that emerged according to the themes, and the findings are presented comparatively for these groups in the context of the historical background, associating them with the historical development of the women's movement and feminism in Turkey. The findings show that women's organizations with different ideologies and identities are rarely in contact with each other, but they usually tend to maintain relations with organizations that are socially and politically closer to their own positions. Hence, they find it difficult to reach the point of common interest that is vital for an autonomous feminist movement in order to challenge unequal relations produced and reproduced by men.

Keywords: Women's organizations, women's movement, autonomy, feminism, Eskişehir.

GİRİŞ

Batıda modernleşme tarihine paralel olarak feminist örgütlenmeler temelinde gelişen bağımsız bir kadın hareketi tarihi olduğu, bu süreçte 19. yüzyılda kadınların oy hakkı mücadelelerinin oluşturduğu birinci dalga feminizm ve 1970'lerden sonraki özgürleşme hareketi olarak da anılan ikinci dalga feminizm ile birlikte kadınların başta eşit vatandaşlık hakları olmak üzere erkek egemenliği ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede önemli kazanımlar elde ettikleri bilinmektedir.

Tarihsel olarak bakıldığında Türkiye'de de, kökü Osmanlı dönemine dayanan feminist bir kadın örgütlenmesi ve özellikle 1980 sonrasında feminizm öncülüğünde ivme kazanarak gelişen bağımsız bir kadın hakları hareketi olduğu bilinmektedir. Kadın hakları hareketinin özellikle 1990'lı yıllarda yükselişe geçerek ülke çapında kitlesel olarak yayılmasında, aynı dönemlerde kimlik ve farklılık siyaseti temelinde ortaya çıkan toplumsal hareketlerin etkisiyle sayıları ve çeşitliliği hızla artmaya başlayan dernek, vakıf, grup, kooperatif ve platform gibi farklı tip örgütlenme modellerine dayalı kadın örgütleri etkili olmuş ve kadına yönelik ayırıcı söylem ve politikaların dönüştürülmesinde de önemli bir rol oynamışlardır.

Kadın sorununu toplumsal cinsiyet ve erkek egemenliği bağlamında ele alan feminizm özellikle 1980 sonrasında güçlü bir kadın hareketinin gelişimine önderlik etse de üçüncü dünya ülkelerinin genelinde olduğu gibi Türkiye'de de Batı emperyalizminin ürünü sayılması nedeniyle benimsenmesi her zaman sorunlu olmuştur. Buna paralel olarak kadın sorununun ele alınması bağlamında kadın hareketi içindeki farklı yapı ve faaliyetlere sahip kadın örgütleri arasında kimlik siyaseti bağlamında her zaman önemli farklılıklar olagelmıştır. Bu çalışmada Eskişehir'de farklı siyasal duruşa ve kimliklere sahip kadın örgütlenmelerinin feminizm ve kadın sorununa yaklaşımları ile aralarındaki ilişki ve etkileşim tarzları Türkiye'de kadın hareketi ve feminizmin tarihsel gelişimi ile ilişkilendirilerek ele alınmaktadır.

TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ VE FEMİNİZMİN KISA BİR TARİHÇESİ

Yakın geçmişe kadar Türkiye'de kadın hareketinin Cumhuriyet öncesine dayalı bir geçmişi olmadığı yönünde bir söylem olsa da, Tekeli'nin (1990, s. 30) vurguladığı gibi Türkiye'de feminizmin, kökleri 19. yüzyılın sonlarına giden, neredeyse yüzyıllık bir tarihi geçmişi vardır. Bu noktada, Türkiye, Mısır, ve İran'ın da aralarında olduğu bir grup Asya ülkesi üzerinde çalışmalar yürüten Jayawardena ve Zakaria (2016, s. 19), bu ülkelerin aktif bir feminizm geçmişine sahip olmakla birlikte bunun tarihten gizlendiğini, onun yerine bu ülkelerde kadınları tabi konumda tutmak isteyenler tarafından feminizmin Üçüncü Dünya'ya Batı tarafından dayatıldığı söyleminin yaygınlaştırıldığını, bu nedenle bu ülkelere özgü feminist tarihin doğasının ve içeriğinin anlaşılır kılınmasının bilhassa önem taşıdığını altını çizmektedir. Jayawardena ve Zakaria (2016, s. 24), feminizmin belirli bir etnik kimliğinin olmadığını ve bu bağlamda Batı tarafından Üçüncü Dünya'ya dayatılmadığını, daha ziyade bu ülkelerde tarihsel koşulların kadınları etkileyen önemli maddi ve ideolojik değişiklikler ürettiğini ve Batı düşüncesinin etkisinin de kuşkusuz ki bu tarihsel koşullar arasındaki önemli unsurlardan biri olduğunu vurgulamaktadır.

Bu sebeplerle, Türkiye, Ortadoğu ve genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde feminist hareketlerin gelişimi Batı ülkelerinden farklı bir seyir izlemiş, bu ülkelerde kadın hareketleri büyük ölçüde kapitalist ve milliyetçi güçler tarafından harekete geçirilen ekonomik ve sosyal değişimlerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Jayawardena ve Zakaria, 2016). Bunun bir sonucu olarak bu ülkelerde ortaya çıkan çeşitli türden ulusçuluk hareketleri ile kadın hareketleri arasında her zaman yakın ilişkiler olmuş, kadınların kurtuluş mücadeleleri, zorunlu olarak ulusal kurtuluş mücadelelerine bağlanmış ve dönemin demokratik mücadelelerinin önemli bir bileşenini oluşturmuştur.

Bu noktada, Türkiye'de de kadınların kurtuluş mücadeleleri ile ilgili ilk feminist hareketin Osmanlı toplumunda yenileşme ve modernleşme sürecinde ortaya çıktığı ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde kadınların kurdukları çok sayıda dernek, vakıf ve benzeri örgütlerle ve çıkardıkları çok sayıda yayınlara doruk noktasına ulaştığı bilinmektedir (Tekeli, 1990, s. 30; Çakır, 1994).

Bununla birlikte, Osmanlı kadınlarının toplumsal konumu ile ilgili tartışmalar öncelikle yenileşme ve modernleşme yanlısı erkekler tarafından başlatılmış ve bu tartışmalara dönemin önde gelen çok sayıda entelektüeli dâhil olmuştur. Literatürde “Osmanlı ataerkil düzenine karşı erkeklerin ılımlı başkaldırısı” (Abadan-Unat, 1998, s. 324) veya “erkek feminizmi” olarak adlandırılan bu olgunun yukarıda belirtilen çeşitli türden ulusçuluk hareketlerinin ortaya çıktığı Ortadoğu ve genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde de görüldüğü ve bu nedenle birçok bilimsel araştırmaya konu olduğu bilinmektedir (Kandiyoti, 1990, s. 373). Bu noktada konuyla ilgili araştırmalar Ortadoğu ve genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde, anti-kolonyal/anti-emperyalist, milliyetçi-kurtuluş hareketleri ile feminist hareketler arasında ortak bir kurtuluş mücadelesi geliştiğini (Jayawardena ve Zakaria, 2016) ve bu nedenle Üçüncü Dünyada feminizmin tarihinin milliyetçi ideolojilerden ve devlet müdahalelerinden bağımsız olarak gelişmediğine (Heng, 1997, s. 45) dikkat çekmektedirler.

Batı feminizminden farklı olarak Üçüncü Dünya feminizminin uluslaşma sürecinde ve uluslaşma ideolojileri ile etkileşim halinde gelişmesi ise, bu ülkelerde bağımsız feminist hareketlerin gelişmesi üzerinde hem kolaylaştırıcı hem de engelleyici bir rol oynamıştır (Çağatay ve Sosyal, 1990, s. 327). Özellikle uluslaşma projelerinin bir parçası olarak patriyarkal siyasal otoriteler tarafından kadınlara tarihsel olarak tanınan yasal haklar, bu ülkelerde feminizmin gelişiminin önemli kaynaklarından birini oluşturmuş, ancak söz konusu girişimler “devlet tarafından gündeme getirilmeleri ve reformist nitelikleri yüzünden bağımsız feminist örgütlenmeleri engelleyici özellikleri de içlerinde” taşımıştır (Çağatay ve Sosyal, 1990, s. 329). Jayawardena ve Zakaria’nın (2016, s. 322) ifadesiyle, söz konusu demokratik haklar kadınlarda cinsiyet farkındalığının oluşmasına yardımcı olsa da, bağımsızlığın kazanılması, ulus devletlerin kurulması ve oy hakkının kazanılması sonrası dönemde özerklik sorunu yaşayan kadın hareketleri ya kaybolmuş ya da eğitim, el sanatları ve ev bakımı ile ilgilenen sosyal yardım kuruluşlarına yönlendirilmiş, kadınları ulusal mücadele döneminde bilinçli olarak mobilize eden erkek siyasetçiler bağımsızlık sonrasında onları ‘geleneksel rollerine’ geri itmişlerdir. Türkiye örneğinde, Kemalist yönetim, bir taraftan uygulamaya koyduğu kadın-erkek eşitliği politikası ile feminizmin birikim kaynaklarından birini oluşturmuş, öte taraftan da bağımsız feminist bir ideolojinin gelişmesine de karşı çıkmıştır (Çağatay ve Sosyal, 1990, s. 337).

Özetle, Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın sorunu ve feminizm, uluslaşma süreci bağlamında, zaman zaman ivme ve önem kazansa da, “esas olarak ‘orta sınıf’ aydınlar tarafından savunulan bir ideoloji olmaktan öteye” gidemediği, “ ‘Batı kaynaklı’, ‘bölücü’, ulusal kültüre ve Üçüncü Dünya koşullarına yabancı ve eşcinselci bir akım” olarak görüldüğü, “bir ideoloji ve toplumsal hareket olarak kabul” görmediği (Çağatay ve Sosyal, 1990, s. 327); ayrıca feminizmi savunmanın yalnızca bireysel siyasi inancın bir ifadesi olarak değil, dominant grup kimliğinin de reddi olarak algılandığından çoğu kadın için “feminist” kimliği benimsemenin zor ve hatta tehlikeli bir süreç olduğu (Lyons, 2000) konuyla ilgili literatürde sıklıkla dile getirilir. Özellikle de, Mısır, İran ve Türkiye gibi İslami bir tarihe sahip olan ülkelerde feminizme yönelik tepkilerin şekillenmesinde, İslam ile feminizm arasında olagelen gerilimli ilişkiler önemli bir role sahiptir. Her ne kadar, 1990’lı yıllarla birlikte görünürlük kazanan İslami feminizm ile birlikte kısmi bir yakınlaşma oluşmuşsa da, İslam’ın feminizmin aksine cinsler arası eşitlik ilkesini değil adalet ilkesini temel alarak İslam hukukunda kadın ile erkek arasında var olan eşitsizlikleri (erkeğin birden çok kadınla evlenebilmesi, şahitliğinin iki kadına eşit olması, kadınlara ise sosyal hayatta tesettür, örtünme ve benzeri kısıtlamaların getirilmesi, vb.) meşrulaştırma teşebbüsleri, feminizm için cinsiyet eşitliği mücadelesinde her zaman bir tehdit unsuru oluşturmuştur. Benzer şekilde İslami çevrelerin çoğu için de feminizm İslam dininin özüne ve temel prensiplerine bir tehdit olarak algılanmıştır. Sonuç olarak, Heng’in (1997, s. 31) ifadesiyle, Üçüncü Dünya feminizmi tarihsel kökenleri gereği içinde geliştiği farklı türden ulusalcı hareketlerle karşılıklı işbirliği ve çekişmeli gerilimlerden oluşan karmaşık ilişkiler içinde var olmuştur.

Öte yandan, her ne kadar Üçüncü Dünya ülkelerinde feminizm, uluslaşma süreci bağlamında benzer tarihsel koşullarda ortaya çıkmışsa da, ülkelere özgü koşullar ve uluslaşma ideolojilerindeki farklılıklar da kuşkusuz ki bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. Bu noktada, Türkiye

özelinde uluslaşma süreci ile feminizm ilişkisini Üçüncü Dünya ülkeleri ile karşılaştırmalı bir çerçeveden ele alan Çağatay ve Soysal (1990), Türkiye'nin uluslaşma ideolojisinin diğer Orta Doğu ülkelerinin uluslaşma ideolojilerinden farklılık gösterdiğini ve bunun da Türkiye'de feminizmin bağımsız bir hareket olarak gelişmesinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadırlar. Yazarlara göre (1990, s. 336-337), Türkiye'yi diğer Orta Doğu ülkelerinden ayıran, feminizmin "ulusçuluk, yerellik tartışmalarını aşarak bağımsız örgütlenme, erkek egemenliğine karşı çıkma gibi feminizmin evrensel" kategorilerine yönelmesi olmuştur. "Bunun kaynağında da, önemli derecede, Türkiye'nin uluslaşma ideolojisinin diğer Orta Doğu uluslaşma ideolojilerinden gösterdiği farklılık vardır" (Çağatay ve Soysal, 1990, s. 336-337). Buna göre, Ortadoğu ülkelerinde gelişen uluslaşma ideolojilerinde kadın sorunu "dış güçlere" dayandırılırken, Türkiye'de gelişen ulusçu hareket ise bir taraftan bağımsızlık için Batı'yla savaşırken öte taraftan da ideolojik açıdan laik ve Batı'cı bir yol benimseyerek kadın haklarında radikal düzenlemelere gitmiş ve "kadının toplum içindeki konumunu batılılaşmanın bir göstergesi ve Osmanlı/İslamla hesaplaşmanın bir aracı saymıştır" (Çağatay ve Soysal, 1990, s. 335). Sonuç olarak, Çağatay ve Soysal'a göre (1990, s. 337) "Kendi mantığı açısından Kemalist ideoloji bağımsız feminist bir ideolojiye karşı çıkmışsa da aynı zamanda seksenlerde kadınların evrensel kategorilere yönelmesini sağlayan birikim kaynaklarından biri olmuştur".

Tekeli'ye (1990, s. 30) göre de Cumhuriyet döneminde "kadınların yasal statülerini, on yıl gibi kısa bir sürede Osmanlı'ya göre çok daha eşit bir konuma getiren bir devlet feminizmi" ortaya çıkmış ancak bunun karşılığında kadınlardan yeni kurulan düzene sadakat beklentisiyle bağımsız örgütlenmelerine de izin verilmemiştir. Bu amaçla, yeni kurulan devlet, 1935 yılında "Türk kadınlarının artık erkeklerle eşit haklara sahip oldukları için" böyle bir örgüte gereksinimleri kalmadığı gerekçesiyle, o sırada varlığını sürdüren ve yüzyıl başının kadın hareketinin cumhuriyetle köprüsünü kuran Türk Kadınlar Birliği'ni kapatarak tabandaki bağımsız kadın hareketine son" vermiştir (Tekeli, 1990, s. 31). Bu tarihle birlikte Türkiye'de kadınlar, ideolojik olarak kendilerini feminizmden çok Kemalizmle özdeşleştirmiş ve bunun bir sonucu olarak da, Türkiye'de 1950 ile 1970 arası dönemde kurulan kadın örgütlerinin çoğu özel alanda hüküm süren ataerkil ilişkilerin eleştirisi yerine "kazanılmış hakların, özellikle laik devletin İslami bir düzene geri dönülmesine karşı sağladığı güvencelerin savunusuna öncelik" vermiş (Tekeli, 1990, s. 31), özel alanda devam eden ataerkil ilişkileri ve işbölümünü eleştiriye uğratarak dönüştürmeye çalışan bağımsız kadın örgütlenmeleri ise ancak 1980'li yıllarda ortaya çıkabilmiştir.

Berktaş da (2004, s. 15), Türkiye'de feminizmin doğuşunun, Türk milliyetçiliğinin gelişmesine paralel bir süreç izlediğini, özellikle Genç Türklerin kadın-erkek eşitliğini savunan düşüncelerinin Osmanlı feminizminin yolunu açtığını, ancak milliyetçi ideolojinin söz konusu bu derin etkisinin, "aynı zamanda, kadınların bağımsız bir kimlik oluşturma perspektifini gölgeleyici bir etki" yarattığına dikkat çekmektedir (Berktaş, 2004, s. 15). Yazara göre (2004, s. 18), özellikle Cumhuriyet döneminde "Kemalist iktidarın kadınlara karşı paternalist korumacılığı, kentli orta sınıf kadınlara yeni olanaklar ve fırsatlar tanımakla birlikte, aynı zamanda onların siyasal ve toplumsal inisiyatiflerini kısıtladı ve bağımsız hareket etme yeteneklerini sınırlandırdı". Berktaş (2004, s. 19), Cumhuriyetin ilanından sonra siyasal haklar elde etmek amacıyla kurulan Türk Kadınlar Birliği'nin kadınlara oy hakkı tanınmasının ardından örgüte gerek kalmadığı gerekçesi ile kapatılmasına kadınların verdikleri tepkinin de "ulusçu projeyi ne denli içselleştirdiklerini ve bu içselleştirmenin onların özerklik talebinden vazgeçmelerinde oynadığı rolü ortaya koymaktadır" (Berktaş, 2004, s. 19-20).

Sancar'a (2008, s. 18) göre de Tek partili dönemde özellikle yukarıda adı geçen Türk Kadınlar Birliği (TKB) gibi devletten bağımsız örgütlenmeyi savunan kadın örgütleri kapatılmış, kadın örgütleri siyasal haklar yerine özellikle sosyal yardım faaliyetlerine yönlendirilmiş ve sosyal yardım amaçlı bu kadın örgüt modeli çok partili dönemde de varlığını sürdürmüştür.

Özetle, Cumhuriyet döneminde Türkiye'de kadınların temel haklarına kavuşup kurtulduğu ve bu nedenle kadın mücadelesine gerek kalmadığı gerekçesiyle kadın örgütlenmesi devlet himayesi ve

güdümü altında gelişmeye başlamıştır. Oysaki dünyaya Türkiye'nin çağdaş yüzü olarak gösterilen ve bu nedenle kadın mücadelesine ihtiyaç bırakmadığı savunulan reformlar Türkiye'de gerek kadının statüsünde gerekse rolünde kısmi bir iyileşmeye yol açmış, sınıf-bağımlı olarak gelişen reformlardan Türkiye'nin vitrinini oluşturan seçkin bir kadın azınlık yararlanmış (Tekeli, 2004), sınıf ayrıcalıklarına sahip olmayan geniş kadın kitlelerinin yaşamında ise reformlar anlamlı bir dönüşüm yaratamamıştır. Benzer bir durum Jayawardena ve Zakaria'nın (2016, s. 32) çalışmasında yer alan diğer Asya ülkelerinde de görülmüş ve bu ülkelerde de kadın hakları alanında gerçekleştirilen reformlar, son kertede kitlesel olarak kadınların gündelik yaşamları üzerinde çok az bir etki yaratmış, aile ve toplum içindeki tabi konumlarına ise hiç dokunulmamış ve kadın mücadelesi söz konusu bu sınırlı ve seçilmiş reformlar alanının ötesine geçememiştir.

Türkiye'de ise, devlet güdümüne rağmen, 1970'li yıllarla birlikte, kadın hareketi devletin resmi çizgisinin dışına çıkmaya ve dönemin özellikle sol siyasal hareketleri içinde yer almaya başlamıştır. Batıda 1960'lı yıllarda, Türkiye'de ise 1970'li yıllarda gelişmeye başlayan sol siyasal hareketler içinde kadınlar da yaygın bir katılımı örgütlenmiş ve önemli deneyimler elde etmiştir. 1970'li yıllara kadar özerk ve bağımsız bir şekilde kendi söylemini geliştirme imkânı oldukça sınırlı olan kadın hareketi bu dönem ister istemez mevcut sol ağırlıklı siyasal hareketlere eklenerek varlığını devam ettirmiştir.

Ancak kadın sorununu erkek egemenliğinden ziyade Marksist bir perspektiften sınıf ilişkilerinin egemenliğine dayandıran, çözümü de sosyalizme bağlayan sol örgütler bu dönem, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de kadın sorununa gerçek anlamda bir çözüm üretmekten uzaktılar. Berktaş'ın (1990, s. 313) ifadesiyle, "1980 öncesinde, Türkiye Sol'unun gündeminde gerçek anlamıyla bir 'kadın sorunu' yoktur", kadınların ezilmeleri de "sınıf ve devrim sorununa bağımlı konulardı ve gelecekte nasıl olsa kendiliğinden çözüleceklerinden, bugün gündemi böyle ikincil sorunlarla 'işgal' etmek 'saptırıcı' olurdu". Sosyalizm çatısı altında mücadele veren sol örgütler bu dönem bağımsız feminist örgütlenmeye karşı çıkmış ve bölücülükle eleştirdikleri feminizme mesafeli yaklaşmışlardır.

Türkiye'de feminizmin gelişmesi, "1980 askeri darbesinin bütün siyasal kuruluşlara, bu arada özellikle Marxist sola indirdiği darbenin ardından gündeme gelebildi" (Tekeli, 33, s. 1990). Bununla birlikte Çağatay ve Soysal'ın (1990, s. 337) vurguladığı gibi, Kemalist ideoloji gibi "sol düşünce de bağımsız feminist örgütlenmeye karşı çıkmışsa da, kendi kullandığı kategorilerin evrensel düzeyde olması, yine seksenlerde Türkiye'de feministlerin yerellik/özgünlük tartışmalarını aşmalarına yardımcı olmuştur". Nitekim dönemin sol hareketi içinde yer alan ve kadın haklarını gündemine taşıyan İlerici Kadınlar Derneği (İKD) gibi derneklerde önemli deneyimler elde eden çok sayıda kadının 1980'li yılların feminist hareketi içinde yer aldığı bilinmektedir. Dönemin en kitlesel kadın örgütü (Talay Keşoğlu, 2010) olarak tanımlanan ve yaklaşık 15000 üyeye ulaşan İKD, örgütsel yapısı ve faaliyetleriyle kadın hareketinde önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir.

1980'LERDEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE KADIN HAREKETİ VE ÖRGÜTLERİ

1980'li yıllar Türkiye'de kadın hareketi ve kadın örgütleri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, kendi tarihsellikleri içerisinde milliyetçi, ulusçu ve sol nitelikte çeşitli ideolojilerle olan karşılaşmalarından önemli deneyimler elde eden ve ezilen bir cins grup olduklarının bilincine varan kadınlar, kimlik mücadelelerinde hem kamusal hem de özel alanda işleyen erkek egemenliğini ve cinsiyetçiliği eleştirerek sorgulayan ve dönüştürmeye çalışan feminizme yönelmiş ve bağımsız kadın hareketini başlatmışlardır.

1980 darbesi sonrasında hakların ve özgürlüklerin kısıtlandığı depolitizasyon ortamında feminist küçük ölçekli kadın gruplarının ev toplantıları ve yüz yüze bilinç yükseltme faaliyetleri önderliğinde gelişmeye başlayan bağımsız kadın hareketi 1980'li yılların ikinci yarısı ile birlikte kadın sorununu dergiler, kitap kulüpleri, çeviriler ve çeşitli eylemler, kampanyalar ve etkinliklerle kamuoyuna taşımaya başlamıştır.

Öte taraftan, tarihsel olarak feminizmin bağımsız bir kadın hareketi olarak gelişme koşullarının Batıdan farklılık gösterdiği Türkiye’de, bu dönemde de feminist hareketin ortaya çıkışı, 1968 sonrası dönemlerde özgürlükçü sol siyaset ile eşzamanlı olarak değil, “dünya siyasetinin yeni bir liberal/muhafazakâr siyasal dalga ile şekillendiği” ve belirleyici siyaset tarzının soldan gelen eşitlik ve özgürlük taleplerinin değil, kimlik ve kültürel tanınmanın olduğu bir döneme rastlamış ve “feminist örgütler Türkiye’de 1990’lı yıllara damgasını vuran kimlik ve kültürel tanınma talep eden siyasetlerle şekillenen etnik ve dini kökenli siyasal hareketlerle eşzamanlı olmuştur” (Sancar, 2011, s. 70).

Bu dönemle birlikte kadın örgütlerinin yapısında önemli bir değişim yaşanmış, himayeci, hayırseverlik işleriyle uğraşan geleneksel kadın örgütlerinden farklı olarak ataerkilliği sorgulayarak kadınları güçlendirici ve cinsiyet farkındalıklarını yükseltici çalışmalar yürüten, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele eden ve kadın sorunlarının çözümü için çalışan bağımsız kadın örgütleri gelişmeye başlamıştır. “Görevlerini kermes yapma, bağış toplama, yoksul giydirme, seçim kampanyasında bildiri dağıtma gibi işlerle tanımlayan kadın örgütleri, yerlerini hızla kadın sorunlarının çözümüyle ilgilenen kadın örgütlerine” bırakmaya başlamıştır (Sancar, 2008, s. 246). Bu sayede kadın sorunları Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gündeminde önemli bir yer edinmeye başlamış ve bu dönemle birlikte uluslararası bir norm haline gelen ve ana-akımlaştırılan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kabulü ile kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında gerekli yasal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde çok daha hızlı bir süreç yaşanmaya başlamıştır.

Bu dönemle birlikte iletişim ve medya imkânlarını da daha iyi kullanmaya başlayan kadın örgütleri, birçok alanda uluslararası işbirliklerini geliştirmeye başlamışlardır. Kadın örgütleri, 90’lı yıllarla birlikte, demokratik örgütlenme yapısına dayalı ittifaklar, koalisyonlar, platformlar ve e-gruplar gibi yatay örgütlenme modelleri aracılığıyla oluşturdukları işbirliği ve ortak gündemle ve uluslararası düzeyde yürüttükleri lobicilik faaliyetleriyle, kamu politikalarını etkilemeyi başarmış ve başta Medeni Kanun ve Ceza Kanunu olmak üzere Türk hukuk sisteminde ayrımcılık içeren maddelerin kadınlar lehine yeniden düzenlenmesinde ve uluslararası mevzuatın hayata geçirilmesinde kritik bir rol oynamışlardır.

Bununla birlikte Sancar’ın (2008, s. 222) vurguladığı gibi, bu süreç “Türkiye’de yeni tür bir kadın örgütlenmesi yaratmış”, “kadın haklarını savunma anlayışı ve siyaset yapma tarzı büyük ölçüde bu süreçten etkilenmiş”, “Kadın hareketinin içindeki çoğu örgütün yapısı dönüşmüş”, “somut hedefli, sorun odaklı, uluslararası finansmanlı, profesyonel kadrolarla çalışan ve kadınlar için destek ve savunma hizmetleri üreten kadın örgütleri haline gelmişlerdir”. Sancar’a (2008, s. 222) göre “Bu gelişme, devlet kurumlarının bir ‘kamu politikası’ olarak tanımlayıp çözümünü üstlenmediği ‘kadın sorunları’ alanının kadın örgütleri sorumluluğuna devredilmesine yol” açmış, ‘Yerel-küresel kadın dayanışması’ içinde güçlenen ve uluslararası mali fonların desteğiyle ‘hizmet üreten’ kadın örgütleri, Türkiye’de sivil toplumun en güçlü aktörleri haline gelerek yeni bir oluşumun öncüleri olmuştur. Kadın örgütleri, özellikle sayıları giderek artan ‘kadın projeleri’ ile kamu hizmeti yürütmek amacıyla kurulan sivil örgütlere benzer bir dönüşüme uğramış, ‘sorun çözme’ odaklı çalışarak tıpkı kamu hizmeti üreten kurumlarla benzer sorumluluklar üstlenmişlerdir. Özellikle kadın hakları hareketinin “kurumsallaşma” dönemi olarak bilinen 1990 dönemi ile birlikte, önemli bir bölümü yurtdışındaki çeşitli kuruluşların sağladığı proje fonlarından yararlanarak faaliyetlerini çeşitli kadın sorunlarının çözümü odaklı olarak sürdüren kadın örgütlerinin sayıları giderek artmış ve büyük şehirlerin dışına çıkarak ulusal, bölgesel ve yerel çapta yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın hareketini “örgütsel, ideolojik ve politik dönüşüme” uğratarak kırılmalara yol açan ve literatürde “kadın hareketinin STK’laşması ve proje feminizmi” olarak adlandırılan bir olguya ve beraberinde yoğun tartışmalara yol açmıştır. Nitekim bu süreç, bir taraftan “daha etkin sorun çözüme deneyimli parasal kaynaklara ulaşabilen, özgün hedefleri olan daha profesyonel kadın örgütleri”nin ortaya çıkmasına yol açarken, öte taraftan da kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden doğan eril tahakkümü ortadan kaldırarak kadınları özgürleştirmeyi amaçlayan ve bu açıdan kadın hareketlerinin politik ve ideolojik odağını oluşturan

feminist kadın örgütlerini (Sancar, 2011, s. 55) yardım ve hizmet amaçlı kamu örgütlerine dönüştürmekte ve feminist siyasetten uzaklaştırmaktadır.

1990'lı yıllarda kadın hareketinde bir taraftan kurumsallaşma ile beraber STK'laşma eğilimleri artarken öte taraftan da yükselişe geçen kimlik siyasetindeki hareketlerin etkisiyle farklılaşmalar ve ayrışmalar da ortaya çıkmaya ve belirginlik kazanarak artmaya devam etmiştir. 12 Eylül ile birlikte demokratik alanın ve sivil siyasi örgütlenme hakkının önemli ölçüde daraltılmış olduğu bu dönemde hak ve kimlik temelli yeni toplumsal hareketler belli kazanımlar elde etmek için sokaklara çıkmaya başlamış ve bu süreçte Kemalist modernleşmeciliğin tek tip vatandaş kimliğine dayalı homojen toplum projesine eleştirel ve muhalif olarak ortaya çıkan Kürt hareketi ile İslami hareket gündeme oturmuştur.

Bu süreçte, 1980'li yıllarda, belirli kesimlerden -orta sınıf kökenli, eğitilmiş, meslek sahibi, sol entelektüel (Çaha, 2010)- kadınlar ve kadın örgütleri ile sınırlı çevrelerde, ikinci dalga feminizmin kızkardeşliğe/kadın dayanışmasına dayalı örgütlenme ilkesi bağlamında bilinç yükseltme grupları içinde gelişen feminist kadın hareketi, kimlik siyasetinin önem kazanarak yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarla birlikte yaygınlaşmaya ve farklı kadınlık deneyimlerine ve konumlarına sahip kadınlar ve kadın örgütleri arasında ayrışmaya başlar. Özellikle, farklılıklara ve çoğulculuğa vurgu yapan postmodernist ve çokkültürcü teorinin etkisiyle toplumsal cinsiyeti ve "kadın" kategorisini yapı sökümü uğratarak kadınlar arasındaki farklılıklara dikkat çeken üçüncü dalga feminizmin yansımalarının küresel çapta hissedildiği bu dönemde, Türkiye'de de kimlik siyasetinin etkisiyle kadınlar arasındaki etnik, dini vb. farklılıklar önem kazanmaya ve hareket içinde belirleyici olmaya başlar.

Feminist hareket içinde başlangıçta liberal, radikal, sosyalist, Kemalist feminizmler gibi ideolojik farklılaşmalar söz konusu iken zamanla kimliğe dayalı kültürel farklılaşmalar öne çıkmaya başlamış ve feminist hareket 90'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar Türkiye'de siyasete damgasını vuran laik-dindar, Türk-Kürt çatışmalarından doğrudan etkilenmiştir (Kerestecioğlu, 2017, s. 59). Türkiye'de 80'li yılların feminizmi öncülüğünde gelişen kadın hareketi, bu dönemle birlikte Feminist, Atatürkçü/Kemalist, İslamcı/dindar⁵, Kürt, vb. ayrışmalarla belirginleşen farklı kimliklerin mücadelesine sahne olmaya başlamıştır.

Bu durum Türkiye'de de, farklı kadınlık deneyimleri gereği "ortak çıkar değil, farklı kadınlık çıkarları ve farklı deneyimlerin birbirine eklenmesi ve koalisyon kurma" olarak tanımlanan üçüncü dalga feminist hareketin örgütlenme ilkesinin benimsenmesine yol açmıştır. Neticede Türkiye'de kadın hakları hareketi, kadın örgütleri arasında oluşturulan bu işbirliği ve ortaklık sayesinde yasal iyileştirmelerin yapılması konusunda, yukarıda belirtildiği gibi, önemli bir başarı sağlamıştır.

Bununla birlikte, farklı siyasal hedefleri ve bağlılıkları nedeniyle kadın örgütleri, ortak gündem oluşturma ve bir kadın hareketi inşa etme noktasında oldukça zorlanmıştır. Bu noktada, Kardam ve Ecevit'in (2014, s. 92) vurguladığı gibi, her ne kadar kadın hareketinin genişlemesi olumlu bir gelişme olsa da, bu genişleme, örgütlenme ve işbirliğinde zorlukları da beraberinde getirmiş, bir taraftan feminist ideoloji ve söylem yaygınlaşırken öte taraftan da içi boşalmış ve farklı feminist politikalar arasında ilişki, etkileşim ve eşgüdüm kurmak giderek güçleşmiştir.

Sonuç olarak Türkiye'de kadın hareketi, kendi içindeki belirli politik gruplaşmaların yanı sıra, "asıl olarak ülkenin genel siyasi kutuplaşmasına paralel olarak ciddi bir siyasi, etnik ve dinsel bölünmeden" etkilenmekte "ve bu ayrım çizgilerini" yansıtmaktadır (Özkazanç, 2017, s. 29). Günümüz Türkiye'sinde farklı kadın hareketleri arasında belirli konularda koalisyon oluşturarak ortak eylemlilik

⁵ Türkiye'de İslamcı kadın örgütlenmesi ve kadın haklarına yaklaşımları konusunda daha detaylı bir tartışma için bkz. Cangöz, İ., Göncü Şavran, T., Suğur, S ve Yeşildal, H. (2021), "Üçüncü Dalga Feminizm Çerçevesinde İslamcı Kadın Örgütlenmesi ve Kadın Haklarına Yaklaşım", Kadın/Woman 2000, December 2021; 21(2): 47-71

söz konusu olsa da, hareketler arasında “husumetin öne çıktığı sert bir kimlik siyasetinin” hâkim olduğu ve bunun ciddi ayrışmalara yol açtığı bilinmektedir (Özkazanç, 2017, s. 30).

YÖNTEM

Bu çalışma Eskişehir’de yürütülmüş olan nitel bir alan araştırmasının verilerine, ilk elden bilgilere, araştırmaya konu olan kadınların kendi ifadelerine ve tanımlamalarına dayanmaktadır. Çalışmada Eskişehir’de kadın sorunuyla ilgilendiğini beyan eden tüm örgütlerin başkanları, sözcüleri ve/veya temsilcileri, karma örgütlerin kadın kolları ve kadın aktörleri ve kentte kadın sorunuyla ilgilenen üst düzey kamu yöneticileri ve bağımsız çalışan kadınlar araştırmaya dahil edilmiştir. Örneklem grubu bahsi geçen tüm kadınları içerecek şekilde oluşturulmuş, örnekleme tekniği olarak tanımlanabilir sosyal ağları saptamanın mümkün olduğu ve görece küçük olan sosyal ağlar için uygun olduğu belirtilen (Lin, 1999, s. 38) doyma (saturation) kullanılmış ve örnekleme girme kriterlerini taşıyan kadınların tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde (2015-2017) bu kriterlere uyan tüm kadın örgütlerine ve aktörlere ulaşılmış, 42 örgütten toplam 48 kadınla yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Ancak bu çalışmada, mülakatlarında makalenin amacıyla ilgili yoğun veri elde edilen 38 katılımcının verileri kullanılmıştır ve katılımcıların temel özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Mülakatlarda katılımcıların kadın hareketinin içinde yer almaya nasıl başladıklarına, gündelik yaşamlarına, bir kadın örgütünde yer alıyorsa örgütün tarihçesine, amaçlarına, işleyişine ve sivil toplumla kurdukları ilişkilere dair sorular sorulmuştur. Mülakatlar katılımcıların tercih ettiği mekanlarda yapılmış, katılımcıların izniyle ses kaydı alınmış ve daha sonra görüşmeler deşifre edilmiştir. Deşifre edilen mülakatlardaki anlatı blokları önce açık, sonra eksensel olarak kodlanmış ve altı tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar gündelik yaşamda toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü deneyimleme, örgütlerin özerkliği ve bağımsızlığı, faaliyet alanları ve faaliyetlerden beklentileri, kadın erkek eşitliğine yaklaşım, feminizm konusunda tutum ve diğer kadın örgütlerine yönelik yaklaşım temalarıdır. Analiz için herhangi bir yazılım kullanılmamış, analiz kelime işlem programı kullanılarak araştırmacılar tarafından yapılmış, kodlayıcılar arası güvenilirliği artırmak için tüm araştırmacılar kodlama sürecinde aktif olarak çalışmıştır. Ortaya çıkan temalardaki siyasal, ideolojik ve kimliğe dayalı benzeşme ve farklılıklar incelenerek kadın örgütleri /aktörler analitik amaçla üç ana gruba (modern-seküler, sosyalist-feminist ve dindar-muhafazakâr) bölünmüştür. Ortaya çıkan temalar, üç grup üzerinden sunulmuş ve örneklemedeki kadın örgütleri arasındaki farklılık ve benzerliklerin görünmesini sağlayacak şekilde betimsel olarak aktarılmıştır.

Araştırmada güven duyulabilirlik sağlanmaya çalışılmış, bu konuda Lincon ve Guba’nın (1985) dört temel kriteri temel alınmıştır. İnanırcılık kriterine ulaşmak için analiz sonuçları katılımcılarla paylaşılmıştır. Bu paylaşma, görüşülen tüm kadınların davet edildiği ve büyük çoğunluğunun katıldığı bir buluşmayla sağlanmış, bu buluşmada araştırmanın sonuçları anonimliği koruyarak katılımcılarla paylaşılmış, tartışılmış ve bulgular katılımcılar tarafından onaylanmıştır. Bu buluşmada ayrıca katılımcıların kendilerinden çeşitli açılardan farklılaşan diğer katılımcılarla tanışması sağlanmıştır. Aktarılabirlik kriterinin sağlanabilmesi için üç kategoriye giren kadın örgütlerinin yapısal özellikleri mümkün olduğunca detaylı anlatılmış, ayrıca Eskişehir’de kadın hareketinin yapısı ve tarihçesi konusunda detaylı bilgi sunulmuştur. Verilerin birden fazla araştırmacı tarafından toplanması ve kodlama sürecinde tüm araştırmacıların aktif olarak yer alması güvenilirlik kriterine ulaşmada etkili olmuştur. Bu kriteri sağlamak için ek olarak araştırma süreciyle ilgili detaylı bilgi sunulmaya çalışılmıştır. Doğrulanabilirlik kriterini sağlamak için yapılan analizler katılımcıların kendi anlatılarıyla desteklenmiş, varılan sonuçların katılımcılardan elde edilen verilere dayandığı gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri		
Grup	Rumuz	Tanımlayıcı özellikler
Seküler-modern	Ayşe	60 yaşında, lise mezunu, 22 yıldır aynı örgütte, 15 yıldır kadın platformlarının içinde, evli, bir çocuğu var.
	Belgin	73 yaşında, lisans mezunu, emekli, 43 yıldır aynı örgütte ve son 29 yıldır yöneticisi, evli, iki çocuğu var.
	Cemile	55 yaşında, 20 yıldır kadın hareketi içinde, yarıda kalan lisans eğitimini şu anda sürdürüyor, emekli, evli, bir çocuğu var.
	Çiçek	62 yaşında, lisans mezunu, emekli, 20 yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu var.
	Duygu	55 yaşında, lisans mezunu, hiç çalışmamış, 28 yıldır sivil toplum kuruluşlarında, 25 yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu var.
	Öznur	58 yaşında, lisans mezunu, hiç çalışmamış, 24 yıldır sivil toplum kuruluşlarının ve kadın hareketinin içinde, evli, bir çocuğu var.
	Pervin	66 yaşında, diş hekimi, emekli ama çalışıyor, 33 yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu yok.
	Reyhan	77 yaşında, lisans mezunu, emekli, 15 yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
	Seval	54 yaşında, lise mezunu, 13 yıldır bu örgütte, evli, iki çocuğu var.
	Şeyma	53 yaşında, lisans mezunu, emekli memur, 15 yıldır bu örgütte, evli, iki çocuğu var.
	Tülin	55 yaşında, lisans mezunu, 20 yıldır bu örgütte ve 5 yıldır yöneticisi, evli, bir çocuğu var.
	Ulviye	69 yaşında, lisans mezunu, emekli, 18 yıldır bu örgütte, evli, iki çocuğu var.
	Ülker	74 yaşında, lisans mezunu, emekli, 12 yıldır sivil toplumun ve kadın hareketinin içinde, evli, üç çocuğu var.
	Sosyalist feminist	Eda
Fatma Gülgün		22 yaşında, üniversite öğrencisi, üç yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok. 20 yaşında, üniversite öğrencisi, beş yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Helin		40 yaşında, lisans mezunu, mühendis olarak çalışıyor, 20 yıldır kadın hareketinin içinde, evli, iki çocuğu var.
Irmak		22 yaşında, üniversite öğrencisi, beş yıldır sivil toplum kuruluşlarının, dört yıldır kadın hareketinin içinde, bekar, çocuğu yok.
İpek		23 yaşında, üniversite öğrencisi, altı yıldır siyasal partilerin içinde, iki yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Jale		25 yaşında, üniversite öğrencisi, beş yıldır kadın hareketi içinde, bekar, çocuğu yok.
Yeşim		24 yaşında, üniversite öğrencisi ve çalışıyor, on yıldır kadın hareketi içinde, beş yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Zehra		30 yaşında, lisans mezunu, çalışıyor, 12 yıldır kadın hareketi içinde, bekar, çocuğu yok.
Zümrüt		25 yaşında, üniversite öğrencisi ve çalışıyor, yedi yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Elif		28 yaşında, lisans mezunu, serbest meslek, on yıldır kadın hareketinin içinde, dört yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Emine		22 yaşında, üniversite öğrencisi, dört yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.
Feyza	23 yaşında, üniversite öğrencisi, beş yıldır bu örgütte, bekar, çocuğu yok.	
Dindar-muhafazakâr	Kevser	54 yaşında, lisans mezunu, serbest meslek, 10 yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu var.

Leman	52 yaşında, lisans mezunu, çalışmıyor, sekiz yıldır bu (karma) örgütte, 6 yıldır örgütün kadın kolunun içinde, evli, üç çocuğu var.
Meryem	35 yaşında, lisans mezunu, yedi yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu var.
Nihan	44 yaşında, lisans mezunu, öğretmen olarak çalışıyor, 10 yıldır bu örgütte evli, üç çocuğu var.
Olca	45 yaşında, lisans mezunu, öğretmen olarak çalışıyor, 22 yıldır kadın hareketinin içinde, altı aydır bu örgütte yönetici, evli, iki çocuğu var.
Kadriye	36 yaşında, lise mezunu, üç yıldır bu örgütte, evli, üç çocuğu var.
Kâmuran	58 yaşında, lisans mezunu, serbest meslek, yedi yıldır bu örgütte, evli, üç çocuğu var.
Latife	54 yaşında, lisans mezunu, memur, altı yıldır bu örgütte, evli, iki çocuğu var.
Saim	51 yaşında, lisans mezunu, dernekte eğitimlik yapıyor, dört yıldır bu örgütte, evli, iki çocuğu var.
Sevgi	48 yaşında, lisans mezunu, memur, altı yıldır bu örgütte, evli, üç çocuğu var.
Seda	44 yaşında, lisans mezunu, çalışmıyor, beş yıldır bu örgütte, evli, bir çocuğu var.
Vesile	43 yaşında, lisans mezunu, kamu görevlisi olarak çalışıyor, 12 yıldır kadın hareketinin içinde, evli, bir çocuğu var.

ESKİŞEHİR'DEKİ KADIN ÖRGÜTLERİNE GENEL BAKIŞ

Sosyo-ekonomik göstergeler ve eğitim seviyesi itibarıyla Türkiye'de ilk sıralarda yer alan kentlerden biri olan Eskişehir'de çok sayıda kadın örgütünün de içinde olduğu görece güçlü, etkili ve canlı bir sivil toplumun varlığından söz edilebilir. Şehirde bulunan 3 devlet üniversitesinde (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi ve Eskişehir Teknik Üniversitesi) görev yapan çok sayıda akademik ve idari kadro, sayısı 80 binlere ulaşan üniversite öğrencileri, belli bir ölçek büyüklüğüne ulaşmış olan sanayi sektöründe çalışan çok sayıda yönetici-mühendis kadroları, Balkanlar ve Kafkasya'dan gelen belli bir göçmen nüfusun varlığı ve Eskişehir'in coğrafi olarak yakın çevresinde bölgesel bir çekim merkezi olması (Afyon, Kütahya ve Bilecik) dinamik bir sivil toplum yapısını ortaya çıkaran unsurlar olarak göze çarpılmaktadır. Ayrıca kentte bulunan Eskişehir Kent Konseyi ve Odunpazarı Kent Konseyi ile bu konseylerde yer alan Kadın Meclislerinin faaliyetleri de sivil toplum yaşamının dinamik kalmasında önemli bir rolü bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye genelinde olduğu gibi, Eskişehir'de de 1980'li yıllarla birlikte ortaya çıkmaya başlayan kadın örgütleri arasında ülkedeki mevcut siyasal akımlarla bağlantılı olarak sosyalist, feminist, Kemalist, ulusalçı, liberal, dindar, muhafazakâr vb. farklı siyasal duruşa ve kimliklere sahip çeşitli kadın örgütleri bulunmaktadır.

Bu süreçte günümüzde, Türkiye genelinde olduğu gibi, Eskişehir'de de farklılık ve kimlik siyaseti temelinde gelişen kadın hareketi içinde koalisyon stratejisi temelinde üç büyük platform içinde örgütlenmiş çok sayıda kadın örgütü yer almaktadır. Toplamda 21 örgütün katılımından oluşan Eskişehir Kadın Platformu (EKP) ile 19 örgütün katılımından oluşan Eskişehir Demokratik Kadın Platformu (EDKP) ve son olarak aralarında yerel sivil toplum kuruluşları, üniversitelerin kadın çalışmaları merkezleri ve kamu kurumlarından temsilcilerin de yer aldığı 21 üyeden oluşan Eskişehir Eşitlik Platformu (ESEP), kentin kadın hareketinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Platformlar büyük ölçüde birbiri ile uyumlu benzer ideolojik öncüller ve kimlikler etrafında örgütlenmiş üye kadın örgütlerinden oluşmaktadır.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bulguları Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir’de de kadın örgütlerinin eril siyasetin kutuplaşma söylemine paralel olarak siyasi, etnik ve dinsel temelde ayrıştıklarını göstermektedir. Özellikle yerel bazda kentin önde gelen siyasi aktörleri arasındaki rekabetin sivil topluma sirayet etmesi kadın örgütleri arasındaki siyasi kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir. Bu açıdan bu çalışmada elde edilen veriler ışığında Eskişehir’de faaliyet gösteren kadın örgütleri siyasal, ideolojik ve kimliğe dayalı kültürel benzerlikleri ve farklılaşmaları temelinde analitik amaçla kabaca (i) modern-seküler, (ii) sosyalist ve feminist ve (iii) Dindar-muhafazakâr kadın örgütleri olmak üzere üç genel grup altında kategorileştirilerek incelenmiştir.

Bulgular iki ana bölüm olarak sunulacaktır. Kadın örgütlerinin yapı ve işleyişleri başlığını taşıyan ilk bölümde üç gruptaki kadın örgütlerinin üyelerinin sosyal, ekonomik, demografik özellikleri, örgüt faaliyetlerinin amaçları, finans ve karar alma konusunda özerklikleri betimlenmekte ve tartışılmaktadır. Feminizme ve kadın sorununa yaklaşım başlığını taşıyan ikinci bölümde ise katılımcıların ve temsil ettikleri örgütlerin kadın hakları, kadın erkek eşitliği, kadın sorununun çözümü ve feminizm konularındaki düşünce ve tutumları ortaya konmakta ve tartışılmaktadır.

KADIN ÖRGÜTLERİNİN YAPI VE İŞLEYİŞLERİ

Modern-Seküler Kadın Örgütleri

Modern-seküler grupta ele alınan kadın örgütleri önemli ölçüde Cumhuriyetin kurucu ideolojisi Kemalizm’in temsil ettiği laik devlet düzenin savunucusu sivil toplum kuruluşlarının şubeleri olarak faaliyet göstermekte olup üyelerinin de çoğunluğu kentin laik Cumhuriyet geleneğine bağlı, eğitilmiş, üst-orta sınıflardan oluşmaktadır. Eskişehir’in kadın örgütleri içinde önemli bir ağırlığı olan modern-seküler kadın örgütlerinin yöneticileri de genel olarak kendilerini Cumhuriyet rejiminin temel değerleri ile tanımlayan ve kentin nüfuzlu siyasi ve ekonomik aktörleri ile güçlü bağlantıları olan ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeleri yüksek, üst-orta sınıf kadınlardan oluşmaktadır. Yaş ortalaması 63 olan bu grup çoğu üniversite mezunu, doktor, diş hekimi, mühendis gibi profesyonel mesleklere sahip, evli ve çocuklu kadınlardan oluşmaktadır.

Modern-Seküler kadın örgütleri genel olarak kadınların ve kız çocuklarının modern-çağdaş değerlere ulaşmalarını ve çağdaş yaşama katılımlarını sağlamak ve de yeterli maddi olanağa sahip olmayan çocukların eğitim ve öğretimlerine katkıda bulunarak laik eğitim ve çağdaş yaşamı desteklemek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu noktada çoğu Milli Eğitim ve benzeri kurumlarla işbirliği çerçevesinde şehrin alt gelir gruplarının yaşadığı dezavantajlı kenar mahallelerindeki okullarda çeşitli faaliyetler yürütmektedirler Ancak katılımcılar Türkiye’de siyasal iktidar değişiminin yaşandığı dönemle birlikte bu tür faaliyetlerinin sekteye uğradığını savunmuşlardır:

“Bizim köy çalışmalarımız oldu...kadınların sorunları nelerdir diye böyle bir proje yaptık ... Milli Eğitim’le önce bir anlaşmamız var milli eğitim okulu kullandırmaya izin vermezse bunu yapamıyorsunuz zaten. Bunlar bize iki dönemdir o izni vermiyorlar. ... Velilere çeşitli konferans veriyorduk.” Ayşe, seküler-modern

“Eskiden tabi ki, imkânlar kısıtlıydı ama hükümetlerle beraber, yardım destek alabiliyorduk...Onlarla çalışma durdu. Hükümetin tutumu belli. Onlarla da herhangi bir çalışmamız olmuyor. Biz kendi kendimize kaldık.” Belgin, seküler-modern

Bu grupta yer alan kadın derneklerinin dernek faaliyetlerinden ve hibe ve bağışlardan gelen belirli düzeyde bir gelirleri olsa da, Türkiye genelinde kadın örgütlerinin en önemli sorunlarından biri olan bağımsız gelir kaynakları ve bütçe sorunu bu gruptaki kadın örgütlerinde de söz konusudur.

“Kendi çabamızla üye aidatlarımız, gezilerimiz, yemeklerimiz, bağışçılarımız sayesinde ayakta durmaya çalışıyoruz.” Belgin, seküler-modern

“Ekonomik kaynaklarımız tamamıyla bağışçılarımız. Üye aidatları çok kısıtlı zaten, bilirsiniz aidat ödeme oranları düşüktür...emekli maaşımızdan, mutfak harçlıklarımızdan verdiğimiz katkılar ile bu derneği yaşıyoruz.” Cemile, seküler-modern

Genel olarak siyaset üstü olduklarını ve siyasete mesafeli yaklaştıklarını ifade eden, modern-seküler kadın örgütlerinin tamamı Eskişehir’de kurulan ilk kadın platformu olan ve sadece benzer siyasi kimliklere sahip kadın örgütlerinden oluşan EKP (Eskişehir Kadın Platformu) üyesidirler. CHP’li, Atatürkçü ve Kemalist örgütlerinin içinde toplandığı EKP, özellikle Dindar-muhafazakâr çevrelerden kadınlar ve kadın örgütleriyle son derece sınırlı bir etkileşime sahiptir.

Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllarda yükselişe geçen İslami hareketin, seküler çevrelerde laik devlet düzenine ve Cumhuriyetin kadın hakları ile ilgili düzenlemelerine karşı bir tehdit olarak algılanması, 1980 öncesinde aktif olmayan seküler-modern kadın derneklerini, özellikle kendilerini Kemalist olarak adlandıran kadın gruplarını yeniden harekete geçirerek İslami aktivizme karşı siyasallaşmaya ve laik-modern devleti korumak amacıyla yeni örgütler kurmaya yöneltmiştir (Arat, 1994, s. 246). İslami aktivizmdeki artışa yönelik bu endişe seküler modern kadın örgütlerini, İslami kimlik ve değerler etrafında gelişen ve “türban” protestolarıyla İslami hareketin siyasal sembolü haline gelen İslami kadın örgütlenmesine karşı seferber etmiş ve bu süreçte iki grup arasında başlayan ve artarak devam eden siyasal kutuplaşma en somut ve keskin biçimini kadın örgütlerinde almıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye’de kadın hareketi ve örgütlenmesi, bir tarafta seküler/laik çizgide, öte tarafta da dindar-muhafazakâr çizgide örgütlenip faaliyetlerini sürdüren iki kutuplu bir görünüm kazanmıştır. Bu noktada, seküler/laik kadınlar, dindar-muhafazakâr kadınları, İslami referanslarla meşrulaştırılan ataerkil sistem ile kadına biçilen ikincil rol ve statünün devamına destek sağladıkları, türban/tesettür talepleriyle de kadın hakları ve özgürlükleri alanında zorlu mücadeleler sonucu elde edilen kazanımları tehlikeye atmakla eleştirmiş ve örgütsel bazda bu kadınlara mesafeli ve uzak durmuşlardır.

Eskişehir örneğinde de görüşmelere katılan EKP bileşeni kadın örgütlerinin tamamının dindar-muhafazakâr kadınlar ve kadın örgütleri ile oldukça sınırlı bir etkileşime sahip oldukları görülmüştür. Bu noktada bazı katılımcıların konuyla ilgili ifadeleri oldukça çarpıcıydı:

“...Açıkçası diğer kutupla çok da bir bağlantı içerisinde olduğumuzu söyleyemeyeceğim. Çünkü bakış açılarımız çok farklı. Biz kadını yüceltme, kadını kazandırma, geliştirme derdindeyiz onlar ise tam tersinde eve kapatma derdinde. ... Biz iş birliklerine her zaman açığız ama çok radikal çizgideki kadına bakış açısı çok aşağılayıcı...onlarla bir arada olamayız. Hiçbir şekilde onu yapma imkânımız yok...”. Çiçek, seküler-modern

“Derneğimde [türbanlı/tesettürlü üye] yok. Hayır. Platformda da yok. Hayır, hayır hiç bir yerde de yok...Yakın çevremizden mutlaka tanımamız ve üyelerimizin tanınması gerekiyor o kişiyi. Aksi takdirde üye kaydetmem...Ben vallahi görüşü açık bir insanım. Tarafım da belli ben Atatürkçü ve cumhuriyetçi ilkelere, laikliği benimsemeyen kişilerle hiç yolum kesişmez bunu açıkça söylemekten hiç çekinmem...” Belgin, seküler-modern

Dindar-muhafazakâr kadınlarla sınırlı etkileşimle ilgili öz eleştiri yapan bir katılımcının ifadesi ise oldukça dikkat çekiciydi:

“...Çevre mahallelerdeki kadınlara sizin ne ihtiyacınız var diye sormamışız...Şimdi daha iyi anlıyorum...o kadar keskin ayrılmışız ki bu toplantılarda da bunu çok gördüm. ... Benim bir arkadaşım benim elimi sıkmadı. Bu dediğiniz platformlarda yıllarca birlikte çalışarak geldiğim. Ciddi sivil toplumcu. “Sen git de onlarla el sıkış” dedi bana giderken....Direk onu türbanıyla yargılıyor...Bu kadın nereden geliyor, ne yapmaya çalışmış, ne yapmış diye bakmıyor. ... Şimdi kadın platformunu oluşturan kadınlar, bu kadınlar kaldı”. Duygu, seküler-modern

EKP üyesi kadın örgütleri, platform içinde yer almak için başvuruda bulunan bir kadın derneğini de de siyasi amaçlı bir dernek olduğu ve her partiden adayları destekledikleri gerekçesiyle reddetmişlerdir:

“[... Derneğini] almadık. Bizim tüzüğümüzde platform siyasal kesimle uğraşmaz. Bireyler uğraşabilir de...Her partiden kadın adayları desteklemekle yükümlüler yani. Her partinin, partinin kadın adaylarına aynı davranıyorlar”. Belgin, seküler-modern

Sosyalist ve Feminist Kadın Örgütleri

Araştırmada sosyalist ve feminist kategoride değerlendirilen ve tamamı Eskişehir Demokratik Kadın Platformu (EDKP) içinde örgütlenmiş olan bu grup, çoğu üniversite mezunu veya öğrencisi, görece genç (yaş ortalaması 30), genellikle bekar, akademisyenlik, hemşirelik, psikologluk gibi mesleklere sahip kadınlardan oluşmaktadır. Bu kategorideki kadınlar çoğunlukla kadın sorununu Marksizm ile feminizmin tahlillerine dayandıran ve bu açıdan sosyalist sol ile feminist bakış açılarını paylaşan kadınlardan oluşmaktadır.

Kapitalizme ve erkek egemenliğine karşı mücadele gibi Marksizm ile feminizmin evrensel kategorilerinden yola çıkan sosyalist ve feminist kadınlar, politik olarak diğer iki gruptaki kadınlardan çok daha aktif olup kentın kadın hareketinde de önemli bir ağırlığa sahip olan gösteri, protesto, yürüyüş, basın açıklamaları, süreli yayın ve toplumsal cinsiyetle ilgili atölye çalışmaları gibi kapsamlı bir eylem ve faaliyet alanına sahiplerdir. Öte taraftan, erkeklerle ortak politik katılım gereği sosyalist ve feminist kadınların önemli bir bölümü birlikte yürüttükleri karma örgütler içinde görece bağımsız ve özerk oluşumlarda kadın hakları mücadelesi vermektedirler. Her ne kadar karma örgütlerde kadın hakları mücadelesi kadınlık bilincinin ve feminist farkındalığın artmasına ve kadınların bu örgütlerde güç kazanmalarına yol açsa da, erkeklerle çalışmanın aynı zamanda kadınların bağımsız mücadele alanlarını ve hareket güçlerini sınırlandırdığı da bir gerçektir. Bu noktada görüşmelere katılan sosyalist ve feminist kadınların tamamına yakını erkeklerle birlikte politik katılımı gerekli ve önemli görmekle birlikte, karma örgütlerde erkeklerle çalışmanın zorluklarını ve kadın mücadelesinde karma örgütlerden ayrı olarak sürdürülecek bağımsız ve özerk bir kadın örgütlenmesinin gerekliliğini sıklıkla dile getirmiş, pek çok durumda da karma örgütlerle organik bağı olan ancak görece özerk işleyen kadın örgütleri, kolektifleri vb. kurmak durumunda kaldıklarını ve hem parti içinde hem de parti dışında cinsiyetçilikle mücadele etmek durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Neden karma örgütlerden ayrı bir kadın örgütlenmesinin gerekli olduğunu bazı katılımcılar şu ifadelerle özetlediler:

“...Çünkü parti erktir. Yani partinin içindeki yoldaşlar hala erktir, erkek yoldaşlar. Ayrı bir kadın mücadelesi geliştirmeden partinin içindeki erkek yoldaşlarla da mücadele edemiyorsunuz. . O yüzden kadınları öne de çıkartamıyorsunuz...O cinsiyetçi dile bile çok büyük etkisi oluyor. İşte biz [bir siyasal partinin adını veriyor] içinde de çalışma yürütüyoruz. Sürekli insanlarla bağlarımız oluyor. Özellikle erkeklerle. Ama bakıyoruz dillerinde değişmeyen birçok sözcük var. Mesela adam kelimesi gibi. Bu işte senelerdir örgütlü erkeklerin yapıyor olması. Orada bir kadın müdahalesi gerektiren bir durum. Dolayısıyla etkisi oluyor...Bu hani direkt erkek aklıyla kurulan bir şey değil. Direkt parti içindeki kadınların aklıyla oluşan, örgütlenme ihtiyacından doğan bir şey...Kadın mücadelesini sosyalist temelde yürütmek.” Eda, sosyalist-feminist

“...ayrı bir kadın mücadelesi yürütüyoruz, bu sosyalist mücadelenin dışında. Bir kadın mücadelesi ihtiyacı var. Bunu karşılamak için gerçekten, karma örgüt hiç yeterli değil. Aksine çok zor karma örgütte gerçekten kadın mücadelesi yürütmek de çok zor. Çünkü dışardaki erkeklikle savaşıyorsunuz. Hem de kendi örgütündeki erkekliğini yendiğini düşünen, erkek yoldaşların da.” Fatma, sosyalist-feminist

“... kendisine Marksist- Leninist diyen ve üyelerinin tamamının Marksist Leninist olduğu bir örgüt. Ancak Marx'ın cinsiyet körü olduğunu hepimiz kabul ediyoruz ... kadınların kendine koyduğu program gereğince kadın kurtuluş mücadelesinin erk-devletten tamamıyla bağımsız bir çizgi belirliyor. ... Çünkü bu sistem erkek egemen bir sistem ve bu sistemin ezici unsuru erkekler. Gülgün, sosyalist-feminist

“İlk kurulduğunda çok farklıydık, yani erkeklerle birlikte 8 Martları yapıyorduk...Kadınların sorunudur, erkeksiz yapılmalıdır. Böyle birçok hani feminist şeyimiz yok. Tam tersi, böyle hep birlikte yapalım. İşte böyle çok iyiyiz kardeş kardeşiz. Sonra sonra, hatta çok yeniye tekabül ediyor bu feminist yaklaşımımız. .... Gerçekten çok erkek bakan, bir yapıymışız ilk kurulduğumuzda. Erkek gibi bakıyormuşuz, 8 Mart'ı, Dünya Kadınlar Gününü erkeklerle kutlayalım demek, çok erkek bir bakış açısı. Karma örgütlerin bana göre en sorun yaşadığı şeylerden biri erkek bakabiliyoruz. Örneğin bir kadını, tabi ki kendi içimizde de tacizler oluyor ama taciz olduğunda ilk yargıladığımız kadın oluyor. ...Bir erkekle yan yana yürümek beni rahatsız ediyor ya da slogan atıyorum örneğin, kadına şiddete hayır. Aslında uygulayıcısının erkek olduğunu herkes biliyor. Ama erkekle yürüyor görünüyorum. Yanımda bir erkeğin olmasını istemiyorum. Erkeksiz yürümek istiyorum.” Zehra, sosyalist-feminist

Bu noktada sosyalist ve feminist kadınlar karma örgütlerin dışında bağımsız kadın örgütlenmesini ve mücadelesini güçlendirmek ve belirli gündemlerle bir araya gelerek ortak taleplerle ilgili çalışmalar yürütmek amacıyla yukarıda adı geçen EDKP (Eskişehir Demokratik Kadın Platformu) altında bağımsız bir örgütlenmeye gitmişlerdir. EDKP, ağırlıklı olarak sosyalist, feminist ve benzeri sol siyasi ideolojileri benimsemiş kadın örgütlerinden oluşmakla birlikte, farklı kadın örgütleri ile etkileşime açık, esnek ve hiyerarşik olmayan bir yapıya sahip olup bu açıdan Eskişehir'de yer alan EKP gibi kadın platformlarından farklılaşmaktadır. Görüşmelerde platformda aktif çalışan ve aralarında platformun kurucularının da olduğu bazı üyeler bu farka aşağıdaki ifadelerle açıklık getirmeye çalıştılar:

“EDKP'de bir kere herkes, istediği gibi söz alıp, istediğini söyleme hakkına sahip.. mesela, LGBT bireylerin de platform içinde yer alması. Kürtlerin platform içerisinde yer alması...sosyalistlerin, feministlerin, sosyalist feministlerin platform içerisinde yer alması gibi konularda hiçbir sıkıntı yaşanmadı. [Diğer platformlarda] karşılar. Kürtlerle ilgili direk belirttiklerini biliyorum işte. Türk bayrağı meselesi oldu işte. Neden eylemlerde Türk bayrağı taşıyamıyorsunuz?” Helin, sosyalist-feminist

“...Kendimizi feminist olarak tanımlamıyoruz. .... Bunun ben platform içinde de dayatılmaması gerektiğini düşünüyoruz çünkü EDKP böyle bir platform değil. Homojen değil. O yüzden ortaklaşılacak şeylerin yapılması gerekiyor.” Zümrüt, sosyalist-feminist

“İçinde bulunduğum örgütün kadın meselesine dair bir bakış açısı ve mücadelesi var. Bağımsız kadın örgütlerinin güçlenmesi gerektiğini ve kadın mücadelesinde bu tarz platformların, kadın birlikteliklerinin bağımsız ya da herhangi bir örgütte yer alan kadınların bir araya geldiği, kadın meselesini daha çok görünür kıldığı, mücadele ettiği ortak paydalarda, yoksa hani platform içerisinde her örgütün kadın meselesine bakış açısı hatta platforma dair bakış açısı bile değişebiliyor.” Elif, sosyalist-feminist

Kadın hareketindeki kutuplaşmayı aşarak kadınların gündelik yaşamda karşılaştıkları ortak sorunlar üzerinden ortak mücadele alanları geliştirmeye ve kadın hareketini güçlendirmeye çalışan EDKP üyesi sosyalist ve feminist kadınlar, bu amaçla her kesimden kadınlarla ortak kesişimsel alanlar üzerinden bir araya gelerek örgütlenmeye ve ittifaklar oluşturarak kadın dayanışmasını güçlendirmeye çalışsalar da, görüşmelerde daha çok sol muhalif kesimden sosyal demokrat, Cumhuriyetçi, vb. belirli kesimlerden kadınlarla etkileşim kurabildikleri, karşıt siyasal kutupta yer alan dindar-muhafazakâr ve benzeri kesimlerden kadınlarla etkileşimlerinin ve yakınlaşmalarının ise oldukça sınırlı düzeyde kaldığı görülmüştür:

[Dindar-muhafazakâr kadınlar ve kadın örgütleriyle] *“İlişkımız yok. Bir eksiklik bu ama bilmiyorum. Hiç bilmiyorum...”* [Sosyal demokrat ve Cumhuriyetçi kadın örgütleriyle] *“...aramız iyi aslında, ben seviyorum onları. Mesela [bir STK'nın adını veriyor] var. ... Orada [bir siyasal partinin adını veriyor, bu partide] genellikle eski devrimci kadınlar olduklarından dolayı onlar iyi diyalog tutturuyorlar”.* Gülgün, sosyalist-feminist

“Biz şey diye kurgulamıştık aslında; erkek egemen topluma, bu toplumsal cinsiyete karşı olan, tacize, tecavüze karşı olan, kadın erkek eşitliğine inan her kadın üye olabilir. O yüzden, faşist ya da gerici düşünmeyen her kadında aramızda bulunabilir...Biz bir partinin bileşeni olmadığımız için, farklı partilere oy verebilirler tabi ama aramızda bazı partilerden kimse yok.” İrmak, sosyalist-feminist

Aşağıdaki alıntıda katılımcının örtünmeyi kendi perspektifinde meşrulaştırmak için baskı veya etki ile ilişkilendirmesi, dindar-muhafazakâr kesimden kadınlarla etkileşime girilmesinin kalıp yargılardan kurtulmak için yeterli olmadığını göstermektedir:

“...aramızda herkes aynı düşünmüyor. Kapalı arkadaşlarımız da [iki kişi] var, açık arkadaşlarımız da var. Bu aramızda bir çatışmaya yol açmıyor. Mesela, o kendini anlatıyor, neden böyle olduğunu işte. Ailem yüzünden ya da şöyle bir baskı aracı var işte. Mahalle baskısı, toplum baskısı falan. Biz de anlatıyoruz ama neden türbanlısın git buradan gibi şeyler asla olmuyor”. Emine, sosyalist-feminist

Eskişehir araştırmasında görüşmelere katılan sosyalist ve feminist kadın örgütleri de, diğer kadın örgütleri gibi, bağımsız gelir kaynaklarına sahip olmadıklarını ve her türlü faaliyet ve etkinliğin giderini büyük oranda kendi ceplerinden karşıladıklarını belirtmişlerdir:

“Ekonomik kaynağımız yok. Bütün kaynakları kendi içimizde, sağlıyoruz...‘Salma’ diyoruz biz onun adına. Salma paralar topluyoruz. O şekilde oluyor. Örneğin, bir yere gidiyoruz davaya ya da afiş çıkarılacak, bildiri dağıtılacak. Onları kadınlar tamamen kendi arasında bir bütçe oluşturuyor.” İpek, sosyalist-feminist

“Geliri olan insanlar değil ama yaratılıyor. Örneğin, geceleri mağaza sayımları oluyor düğünler falan oluyor orada garsonluk yapıyoruz.” Jale, sosyalist-feminist

“Ekonomik kaynağımız yok. Mesela bir eylem örgütlüyorsak, giderimiz olacaksa ortak karşılıyor. Mesela parası olmayan hiç vermiyor. Yani, o durumları gözetiyoruz. Mesela ben topluyorum parayı, arkadaşımın durumunu gözeterekten, ondan bazen istemiyorum.” Feyza, sosyalist-feminist

Dindar-Muhafazakâr Kadın Örgütleri

Araştırmada, dindar-muhafazakâr kategoride değerlendirilen grup yaş ortalaması 48 olan, çoğu üniversite mezunu olup öğretmen, sekreter, avukat, eczacı gibi mesleklere sahip olan, evli ve çocuklu kadınlardan oluşmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı başörtülü olup başörtüsü yasaklarının uygulandığı dönemde yükseköğretim kurumlarında eğitim görme haklarının kısıtlanması üzerine de

İslami geleneğin mevcut hayır amaçlı vakıf ve benzeri kuruluşlarına yönelerek faaliyet göstermeye başlamışlardır.

Eskişehir örneğinde görüşülen kadın örgütleri içinde özerk, bağımsız ve tanımlı bir yapıya en az sahip olanlar dindar-muhafazakâr kadın örgütleridir. Nitekim araştırmanın yapıldığı dönemde görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınların kendileri tarafından kurulan bağımsız bir dernek, örgüt ve platform gibi oluşumları olmayıp, katılımcıların tamamının hayır amaçlı olarak işleyen mevcut erkek egemen İslami örgütlerin bünyesinde “hanımlar kolu” veya “kadın komisyonları” altında örgütlendikleri görülmüştür.

Esas itibarıyla, Türkiye genelinde de İslami kadın örgütlenmesinin, bağımsız ve özerk bir kadın hareketinden ziyade 1980’li yıllarla birlikte yükselişe geçen İslami hareket içinde önce cemaatler bünyesinde kadınlara yönelik olarak kurulan dernek, vakıf vb. oluşumlar içerisinde, akabinde Refah Partisi Hanım Komisyonları ile Adalet ve Kalkınma Partisi Kadın Kolları bünyesinde geliştiği ve seçim başarılarında kilit bir rol oynadığı bilinmektedir (Çakır, 2000). Bununla birlikte, erkek hakimiyetindeki İslami hareket içinde kadın konusunun ayrı ve özel bir biçimde ele alınması istenilen bir durum olmadığından, İslami kadın hareketi ve örgütlenmesi ilk etapta erkeklerin denetiminden bağımsız bir gelişim gösterememiş, hareket içindeki kadınlar türban yasağı gibi bazı hak ihlalleri karşısında egemen iktidara karşı protesto ve direniş öğeleri taşıyan eylemler sergileseler de, söz konusu eylemler kısa sürede İslami harekete hâkim erkeklerin denetimi altına girmiştir (Çakır, 2000). Süreç içerisinde ise feminizmden etkilenmekle birlikte kadın olgusunu İslami bir perspektiften ele alan ve büyük kentlerde cemaat vb. yapılanmalardan uzak, kadın bakış açısıyla kadın sorunlarını sahiplenen ve platformlar oluşturarak birbirleriyle koordineli olarak işleyen İslami kadın örgütleri gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1980’lerin sonunda Müslüman coğrafyada postkolonyal feminizmin eleştirilerinden beslenerek gelişen İslami feminizme paralel olarak Türkiye’de de İslami değerleri referans alan ve İslam’ın tarihsel kaynaklarını kadın gözüyle yeniden okuyarak kadınlara yönelik ayrımcılığa karşı mücadele etmeye çalışan İslami kadın örgütleri, Müslüman kadının sorunlarının kamusal alana taşınarak politikleştirilmesi noktasında, Türkiye’de kadın hareketi içinde önemli bir yeni farkındalığa ve açılıma yol açmıştır. Her ne kadar ilgili literatürde, İslami hareketin yükselişinde merkezi bir rol oynamasına rağmen özerk bir kadın politikası üretme konusunda çok zayıf kalmakla eleştirilse de (Özkazanç, 2017, s. 29), İslami kadın hareketinin günümüz Türkiye’sinin, özellikle büyük şehirlerindeki kadın hareketlerinin önemli aktörlerinden biri haline geldiği aşikârdır.

Eskişehir örneğinde ise görüşmelere katılan kadınların bağlı oldukları mevcut İslami vakıf ve derneklerden ayrı ve özerk olarak sürdürdükleri bir örgütlenmeleri veya herhangi bir faaliyetleri bulunmamaktadır. Daha açık bir ifade ile araştırmanın yapıldığı dönemde Eskişehir genelinde dindar-muhafazakâr çizgide sürdürülen kadın hakları temelli örgütlü bir kadın hareketi mevcut değildir. Kadın hakları hareketine ilgi duyan ve bireysel olarak Başkent kadın platformu gibi kadın örgütlerinin faaliyetlerine katılım göstermeye çalışan cüzi sayıda kadın olmakla birlikte, Eskişehir’de kolektif temelli olarak sürdürülen örgütlü bir dindar-muhafazakâr kadın hareketi söz konusu değildir. Görüşmelere katılan kadınların ekseriyeti İslami vakıf ve derneklerin “hanımlar kolu” veya “Kadın Komisyonu” çalışma grupları bünyesinde, yetim ve ihtiyaç sahiplerine hizmet verme gibi, bütçe, gelir ve benzeri karar alma süreci genel olarak erkeklerin denetiminde olan alanlarda faaliyetler yürütmektedirler:

“Vakıf adına yaptığımız etkinlikler vakfın kuruluş amacına uygun yardıma muhtaç insanlara yardım etmek, ihtiyaçlarını gidermek...Dernekte kız öğrenciler daha fazla çünkü onlar güvenli bir yer temin etme konusunda daha çok sıkıntı yaşıyorlar. Gençlerin eğitilmesini özellikle istiyoruz... Allah rızası için bir iş yapsın”. Kevser, dindar-muhafazakâr

“Biz...Derneği'nin Kadın Komisyonuyuz...daha çok ihtiyacı olana, her alanda yardım yapma, burs yapma, fakir ailelere yardım etme konusunda yardımlaşma derneği ağırlıklıyız. Kültür faaliyeti ihtiyacı olana, her alanda yardım yapma, burs yapma, fakir ailelere yardım etme konusunda yardımlaşma derneği ağırlıklıyız. Kültür faaliyeti var ama yardımlaşma ağırlıklı...”
Kadriye, dindar-muhafazakâr

“...kadın çalışmaları neden önemli dersiniz ben kadın dokunuşunu ayrı görüyorum. Mesela erkekler sistemi, mantığı kurabilir ama bizde duygu çok daha ayrı, detay çok daha ayrı, incelik çok daha ayrı. Özellikle yetim çalışmalarında kesinlikle bir kadın dokunuşu olması lazım. Mesela beyler istediğin sistemi sana koyabilir ama o çocuklara bir hediye vermeyi ya da o çocuklara bir gülümseme olmayı düşünemez. Merhametimiz bizim çok daha derin o yüzden, kadın dokunuşu ayrı.” Leman, dindar-muhafazakâr

Bu durum dindar-muhafazakâr kadınların dinî vakıf ve derneklerin dışına çıkıp kadın hakları temelli örgütsel faaliyetlerde bağımsız olarak hareket edebilmeleri ve de kentin kadın hareketinde etkili kadın örgütleri ile olası bir karşılaşma ve diyalog geliştirme imkanları üzerinde de oldukça kısıtlayıcı bir etki yaratmaktadır. Nitekim araştırmanın yapıldığı dönemde görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınlar bağlı oldukları çeşitli İslami vakıflar bünyesinde, Diyanet işlerinde nüfuz sahibi bir kadın görevli öncülüğünde bir araya gelerek bir kadın platformu kurmak amacıyla toplantılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu platformun kurulma amacını bir katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

“Yakın zamanda görüştüğümüz derneklerdeki arkadaşlar dedik ki kadınlarla ilgili özel bir platform oluşturalım, Sloganımız da şu olsun ‘önce insanız, sonra kadınız’...kadın zulme mi uğruyor, şiddete mi uğruyor, onun bilinçlendirilmesi, ayağının üzerinde olması, kendini ifade edebilmesi...Bunun için de iş birliği gerekiyor.” Meryem, dindar-muhafazakâr

Ancak, erkeklerin bu toplantılardan duydukları rahatsızlıkları dile getirmeleri üzerine geri adım atmak zorunda kalmışlardır:

“Erkekler ona [Diyanet işlerinde görevli kadına] bu toplantılardan rahatsızlıklarını dile getirdiler. Ona neden toplantılar düzenleyip kadınları bir araya getirdiğini sordular.” Meryem, dindar-muhafazakâr

Dinî vakıf ve derneklerin kadınlara ayrılmış sınırlı alanlarında geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında sosyal yardım işlerine yönelik faaliyetlerde bulunan dindar-muhafazakâr kadınların, kentte farklı eksenlerde kadın hareketini sürdüren kadın örgütleri ile iletişimleri de neredeyse yok denecek kadar azdır. Nitekim görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınlar kentin kadın hareketinde etkili olan kadın örgütleri ve platformlarını sadece isim olarak duyduklarını bazı katılımcılar da adlarını daha önce hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir. Kuşkusuz bunun bir nedeni de ülke genelinde olduğu gibi Eskişehir’de de laik-Müslüman ekseninde ortaya çıkan kutuplaşmanın kadın hareketine yansımından kaynaklanmaktadır. Nitekim ülkedeki genel siyasi kutuplaşmayı ciddi şekilde yansıtan kadın hareketine paralel olarak Eskişehir’de de kadınlar arasındaki ideolojik ve kimliğe dayalı kültürel farklılıklar kutuplaşma siyasetine bağlı olarak ciddi gerilimlere ve bölünmelere yol açmıştır. Bu noktada, görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınların tamamı farklı siyasal ve ideolojik duruşa sahip olan kadın örgütleri ile diyaloga açık olduklarını ifade etmekle birlikte bazı katılımcılar elitist ve anti-demokratik oldukları ve Müslüman kadının tesettürüne karşı önyargılı, dışlayıcı ve ayrımcı bir tavır takındıkları gerekçesiyle laik/seküler kadınlara karşı, mesafeli, soğuk ve sitemkâr bir tutum da sergilemişlerdir:

“Onlarla [İslami vakıf ve derneklerle] bir iletişim söz konusu oldu ama farklı zihniyette olanlarla bir araya gelebilmişliğimiz yok. Ama hocamızın da dediği gibi, herkesin kırmızı çizgileri var. Birbirlerine ters gelen noktalar var. O yüzden buluşulmuyor”. Nihan, dindar-muhafazakâr

“Biz kadın örgütleri olarak birbirimizle iletişimimiz yok, [farklı bir ideolojiyi savunan bir kadın örgütünün adını veriyor] kurulalı ne kadar zaman oldu mesela [o örgüt] başörtü sorunuyla ilgilendi mi benim acımı dinledi mi? Benim çocuklarımın yaşadığı acıyı dinledi mi? Ben acım var diye bas bas bağırırken basında birçok insan çıktı böyle bir dert yok dedi. Böyle bir çalışan hanımın başörtü sorunu yok dedi, okuyan kişinin başörtüsü sorunu yok dedi ve biz derdimizi anlatamadık. Bu sadece başörtü meselesi de değil, duygularımızı paylaşmak adına diyorum”. Kevser, dindar-muhafazakâr

“... [bir STK'nın adını veriyor] bir hanım şöyle demişti. Ben örtülülerin hiç bu kadar donanımlı olduğunu bilmiyordum. Çok şaşırdım,...Ben de dedim ki, siz hangi çağda yaşıyorsunuz, niçin bu önyargınız var? Yani bu platforma [Kendi dahil olduğu platform] başı açık, örtülü herkes davetlidir. Farklı görüşten kadınlar vardı. Ermeni bir hanım vardı, Türk bir hanım vardı, alevi kökenli bir hanım vardı. Dünya görüşleri farklı insanlar vardı. Bunlar birbirimizi tanıma noktasında çok önemli. Ama ben .... [sözü geçen STK'daki] kadınlarının fanatik olduklarını ve dışarı açılmak istemediklerini düşünüyorum. Açıkçası, bizleri tanımak istemediklerini düşünüyorum. Çünkü bu noktada hiç bir adım atılmıyor”. Olcay, dindar-muhafazakâr

“Var maalesef ve birbirine ister istemez bir soğuk bakma var. Keşke olmasa ama hayatınızın her noktasında bunu zaten yaşıyorsunuz. O soğuk bakma, farklı görünme onu yaşıyorsunuz. Ben eğitim hayatım boyunca bunu yaşadım. Okuldan sonra mesleğimi yaparken [işletmesine] girip “ha başörtülüymüş, vazgeçtim” deyip çıkan insanlarla karşılaştım. [Meslek] odasında üyeyiz ablamlarla ikimiz ama yıllar boyunca muhatap alınmadık hiç. Yanımıza oturanlara selam verdiğimiz zaman selam almadılar...” Kâmuran, dindar-muhafazakâr

“[bir STK'nın adını veriyor] kadınlarının bir toplantısına arkadaşım katıldı...Toplantıda tek örtülü bayan oymuş. Arkadaşım gittiğinde ... [bu STK'daki] kadınlardan hiçbiri ona gelip hoş geldiniz, tanışabilir miyiz dememiş. Kimse onunla ilgilenmemiş. Bu demektir ki, biz örtülü kadınları kale almıyoruz. Hem davet ediyorsunuz hem de kim olduğunu sormuyorsunuz. Siz birini evinize davet edeceksiniz sonrada ona hoş geldin demeyeceksiniz. Bu çok ayıp ve görgüsüzce bir davranıştır. [Bu STK'nın] hanımları diğer tüm, örtülü, geleneksel nasıl adlandırırıyorsanız adlandırın kadınları çokta kale almıyor demektir”. Latife, dindar-muhafazakâr

FEMİNİZME VE KADIN SORUNUNA YAKLAŞIM

Daha önce belirtildiği gibi, üçüncü dünyada feminizmin uluslaşma sürecinde ve uluslaşma ideolojileriyle etkileşim halinde gelişmesi, bu ülkelerde bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmasını ve bir ideoloji olarak benimsenmesini güçleştirmiş, uluslaşma sürecine bağlı olarak belirli dönemlerde görünürlük kazanmışsa da çeşitli çevrelerce reddedilmesi ve direnilmesi gereken Batı kaynaklı, oryantalist, sömürgeci bir proje olarak görülmüştür. Öte taraftan Narayan'ın da (1997) vurguladığı gibi, üçüncü dünya ülkelerinde feminizmi “Batılılaşma” olarak reddetme girişimleri ağırlıklı olarak sağ-fundamentalistler arasında ortaya çıksa da, bu girişimler sadece bu kesimlere mahsus olmayıp siyasi yelpazenin çeşitli kesimleri arasında da görülebilmektedir. Bu noktada Narayan (1997, s. 22), üçüncü dünyada sözde “kültürlerinin otantik koruyucusu” çok sayıda entelektüelin de feminizmi bir taraftan “Batılı” ve Üçüncü Dünya koşullarına “yabancı ithal” bir ideoloji olarak tasvir ederken, öte taraftan da “Batı” teknolojisi ve tüketim malı alma ve de Üçüncü Dünya ülkelerinin kıt parasal kaynaklarını Batı silahlarına harcama konusunda pek de rahatsız olmadıklarına dikkat çeker. Özetle, üçüncü dünya ülkelerinde pek çok değişim içinde özellikle feminizm gibi istenmeyen değişimler sıklıkla “Batılılaşma” olarak etiketlenip köklü ve kurucu geleneklere ihanet olarak tasvir edilirken, diğer değişimler ise kültür ve değerlerin korunması ile tamamen uyumlu pragmatik uyarlamalar olarak kabul edilir (Narayan, 1997, s. 23). Bu durum doğal olarak, bu ülkelerin çoğunda feminizmin, yerellik/özgünlük tartışmalarını aşamayan kısır bir gelişim göstermesine ve çoğu çevrelerce ithal bir proje olarak yaftalanıp reddedilmesine yol açmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin uluslaşma sürecinin diğer üçüncü dünya ülkelerinden farklı bir seyir izlemesi, Türkiye'de kadın hareketi ve feminizmin 1980'li yıllarda bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı faktörlerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Çağatay ve Sosyal'ın (1990, s. 337) ifadesiyle, Türkiye'de kadın hareketinin Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana önemli kazanımlar elde etmesi, yasal düzeyde birçok kadın haklarının tanınması, "liberal feminizmin öngördüğü değişiklikleri benimsemiş güçlü bir orta sınıf profesyonel kadın topluluğu"nun oluşması, kadınların siyasal hareketler içinde önemli deneylerden geçmeleri ve bazı dönemlerde kitle hareketlerine yaygın olarak katılmaları, en önemlisi de "kadın hareketi/feminizmin Türkiye'nin siyasal gündeminde, ulusçuluk, yerellik tartışmalarını aşarak bağımsız örgütlenme, erkek egemenliğine karşı çıkma gibi feminizmin evrensel kategorileriyle" yer alması, Türkiye'de bağımsız feminist bir örgütlenmenin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Öte taraftan, her ne kadar Türkiye'de feminizm 1980'li yıllarda yerellik/özgünlük tartışmalarını aşarak evrensel kategorilere yönelebilmemiş ve bağımsız bir hareket olarak ortaya çıkmışsa da, Türkiye'de de feminizme ve toplumsal cinsiyete yönelik çarpık bir algı ve ondan beslenen yaygın bir feminizm karşıtlığı olduğu bilinmektedir. Son dönemlerde dünya çapında pek çok ülkede yükselişe geçen sağ popülizm ile birlikte feminizm ve toplumsal cinsiyet karşıtlığında yaygın bir yükseliş görülse de, Türkiye ve genel olarak üçüncü dünya ülkelerinde modernleşme ve uluslaşma sürecinde Batılılaşma, yerellik, özgünlük tartışmalarından ve son olarak yakın zamanlarda Batı merkezciğe eleştirel olarak ortaya çıkan post kolonyal çalışmaların Batı feminizminin evrensellik iddialarına yönelik eleştirilerinden beslenen, özcü farklılık anlayışına dayalı bir feminizm ve toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığının olduğu bilinmektedir. Türkiye özelinde söz konusu bu karşıtlığın varlığının özellikle ataerkil aileyi güçlendirmeyi ve kadını aile içindeki rolleriyle tanımlamayı esas alan muhafazakâr politikaların 2010'lardan itibaren hayata geçirilmeye başlaması ile birlikte daha da hissedilir hale geldiği ve yakın zamanda temel ilkesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması olan İstanbul Sözleşmesi'nin de bunun bir sonucu olarak feshedildiği bilinmektedir. Bu durum doğal olarak feminizme ve feministlere yönelik- kadının erkekten üstünlüğünü savunan, batı kaynaklı, bölücü, erkek, aile, çocuk, koca düşmanı vb.- cinsiyetçi, çarpık, önyargılı ve olumsuz algı ve görüşlerin daha da yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da günümüzde çeşitli çevrelerden kadın hakları savunucularının kendilerini toplumsal kabul görmeyen bir kimlik olarak feminizm üzerinden tanımlamaktan özellikle imtina etmeye ve kadın hakları mücadelelerini farklı kimliklere bürünerek devam ettirmeye çalıştıkları görülmektedir.

Eskişehir araştırmasında da görüşmelere katılan, özellikle modern-seküler ve dindar-muhafazakâr gruplardan kadınların önemli bir bölümü benzer nedenlerden dolayı feminizme karşı mesafeli bir tutum sergilemiş, zaman zaman feminizme yönelik saldırılara ve feminizmin günümüzde çarpıtıldığına gönderme yapmakla birlikte kendilerini feminizm üzerinden tanımlamaktan özellikle imtina etmişlerdir. Her ne kadar Türkiye'de kadın hareketi içinde seküler kadınlar ile Müslüman kadınlar arasında bir kutuplaşma olduğu bilirse de, Eskişehir araştırması kadın hakları sorununa ve feminizme yaklaşım konusunda iki grup arasında önemli benzerlikler olduğunu da ortaya koymuştur. Nitekim görüşmelerde her iki kadın grubu da kadın hakları konusunda feminizmin bağımsız ve özerk kadın politikasını erkek düşmanlığına ve ayrımcılığa dayandığı ve makbul olmadığı gibi gerekçelerle reddetmiş ancak onun yerine yeni bir açılım ve farkındalık sağlayacak alternatif ve özerk bir söylem, gündem vb. oluşturma veya kadın hareketi içinde koalisyon siyaseti geliştirme konusunda etkili ve güçlü bağları olan ilişki ağları ve benzeri inşa etme konusunda oldukça zayıf kalmışlardır. Bu noktada Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir örneğinde de modern-seküler kadınlar, kadın hakları sorununda mevcut iktidarın özellikle dini eğitimi ön plana çıkaran muhafazakâr eğitim politikalarına karşı seküler ve çağdaş eğitimi yaygınlaştırma mücadelesine gönderme yaparken, Müslüman kadınlar da toplumsal cinsiyet kimliklerini ve rollerini eşitlik yönünde dönüştürmenin önüne geçen İslami inanç temelli özcü bir kadın-erkek fitratı ve "toplumsal cinsiyet adaleti" söylemine gönderme yapmışlardır. Seküler ve Müslüman kadınlar, yukarıda belirtildiği gibi, örgütsel faaliyetlerde de, kadın sorunlarının temelinde yatan erkek egemenliği ile mücadele ve kadını özgürleştirici özerk politik söylemler geliştirme gibi

amaçlar taşıyan etkinliklerden ziyade ağırlıklı olarak ataerkil toplumda 'kadınsı' olarak da bilinen sosyal yardım vb. faaliyetler yürütmektedirler. Bu durum Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir'de de kadın örgütlerinin kadın odaklı ciddi çalışmalar yapmaktan uzak, bazı katılımcıların ifadesiyle "pamuk kadınların yaptığı pasta işleri" ile uğraşan kuruluşlar olduğu yönündeki önyargılı ve cinsiyetçi tutumları da pekiştirmektedir. Görüşmede bir katılımcının ifadesi bu durumu özetler gibiydi: "gerçi bizim çalıştığımız dönemlerde, hakikaten pamuk pasta yoktu yani. Ciddi ciddi çalışmalar yaptık. Kadın örgütlerine öyle bir lakap takılıyor ya, 'pamukların pasta işleri' (Ülker, seküler-modern).

Bu noktada kadın hakları konusunda liberal feminizmin eşit yurttaşlık hakları perspektifine paralel bir tutum sergilemekle birlikte, modern-seküler kadınların büyük bölümü ataerkil bir ideolojik tutumla yaklaştıkları feminizmi radikal aşırılık yanlısı, erkek düşmanlığı, bölücü, itici veya en hafif tabirle makbul olmayan bir akım olarak gördüğünü belirtmiş ve kendilerini feminist olarak tanımlamayı reddetmişlerdir:

"Feminizm çok desteklenecek bir şey değil...Erkekleri dışlayarak kadın birey olunmaz. ... ben kadın hareketinin içindeyim ama hiçbir zaman feminizmin içinde olmadım olmayı da düşünmüyorum." Belgin, seküler-modern

"Şimdi bizim toplumumuzda bir şeyi savunurken toplumun yapısı da önemlidir. Feminizm ütopya Türkiye gibi ülkelerde." Öznur, seküler modern

"Feminizm deyince kavga, gergin ortamlar geliyor akla. Feminist olarak erkeklere karşı karşıt düşüncelere sahip kadınların bir araya gelmesi feminizm. Kadın olarak...Bana biraz sert geliyor feministlik. Erkek düşmanı gibi algılanıyor sanki..." Pervin, seküler modern

"Çok olumlu bakmıyorum.... Bana uzak geliyor...Bence öne çıkmak gibi geliyor. Bana itici geliyor açıkçası...Öne çıkmamanın anlamı yok..." Reyhan, seküler modern

"İyi bakmıyorum. Şöyle erkeklerin yaptığının aynısını yapıp, feminist oluyoruz... Mesela ... Platformu çok güzel. Bu platformu beğeniyorum ama yaklaşımlarını itici buluyorum. Rahatsız edici buluyorum. Basın açıklamaları, mikrofonun arkasındaki tavırlar, yaklaşımları. Yapacaksınız! Bunu yapacaksınız! Yapmazsanız böyle böyle..." Duygu, seküler modern

Kadın haklarını daha çok modernleşmeci, burjuva-liberal bir perspektiften okuyan modern seküler kadın örgütlerinden görüşmelere katılanların yarısından fazlası Türkiye'de kadın sorununun temel kaynağında feminizmin işaret ettiği kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden kaynaklanan eril tahakkümden ziyade Cumhuriyet rejiminin modernleşme, çağdaşlaşma mücadelesi sürecinde kadınlara tanıdığı hakların temelini oluşturduğunu düşündükleri laikliğin ihlali nedeniyle yeterince kullanılmamasına işaret etmiş, çözüm olarak da sıklıkla kamu yaşamına katılım gösteren iyi eğitilmiş modern kadın tipine gönderme yapmışlardır:

"Laiklik ilkesini gerçekten işletirlerse, bence yüzde doksan dokuz sorun çözülür." Seval, seküler modern

"Keşke bunlara Atatürk'ün verdiklerine sahip olabilsek. Bence yeterli olduğuna inanıyorum...keşke bunlar yürürlükte olabilse daha ötesini isteyemiyoruz." Reyhan, seküler-modern

"Bence annelerin eğitimsiz olmasından kaynaklanıyor. Sonuç olarak eğitimsiz annenin büyüttüğü oğlan çocuğu şiddet uyguluyor." Şeyma, seküler-modern

Kadın sorununun çözümünü laiklik ve modernleşmenin kadınlara sağladığı haklar temelinde kavrayan modern-seküler kadın örgütlerinden görüşmelere katılanların bazıları mevcut iktidarın modern kadın kimliğini İslami norm ve değerler temelinde yeniden üreten muhafazakâr ideolojisine de eleştiriler yöneltmiş ve söz konusu bu durumu güncel kadın sorununun önemli bir kaynağı olarak değerlendirmişlerdir:

“Kadınlar evlere hapsedilmek isteniyor. Bu verilen doğum paraları, altınları vesaire onu gösteriyor. Yani sen evde otur çalışma, al sana hayırseverlik olacaksa para diyor.” Öznur, seküler-modern

“...Hep kaygılandığımız şeyler gerçekleşiyor. Okullaşma oranıyla ilgili rakamlar hep düşmeye başladı. Kız çocukları okula gönderilmiyor zaten amaç kadını eve kapatmaktı. Kadın bir üreme aracı olarak varlığını sürdürsün yeter bakış açısı bu.” Tülin, seküler-modern

Öte yandan modern-seküler kadınlar bir taraftan cinsiyete dayalı işbölümünün özel-kamusal yaşam ayırımına dayalı sınırlarını zorlarken, öte taraftan da özel yaşamlarında, geleneksel kadınlık rollerini önemli ölçüde sürdürmeye de devam etmektedirler. Bu noktada görüşmelere katılan modern-seküler kadınların tamamına yakını, çok defa eşlerinin yoğun iş temposu nedeniyle, annelikle birlikte ev içi iş ve sorumlulukları önemli ölçüde tek başlarına yüklendiklerini ve kamusal alandaki sorumluluklarıyla uyum halinde yürüttüklerini, çok defa da ücretli kadın emeği kullandıklarını ifade etmişlerdir:

“Benim eşimin işi çok stresli bir iş inanılmaz stresli. ...onun için eşimin bana pek bir faydası olmaz hatta hiç olmaz. Üstelik hep ben eşime hizmet ederim Türk kadını işte. Fakat her zaman hizmette çalışan hanımlar oldu.” Ulviye, seküler-modern

“Yardımcı alıyorum. Çocukların bana katkısı, çıkardıkları kirli çamaşırlarını sepete koyarlar. Bulaşık için tabaklarını kaldırırılar...Eşim kendisine yetecek kadar yük bırakmaz aileye.” Ülker, seküler-modern

“...gece bakıcım vardı, gündüz bakıcım vardı. Hepsi ayrı ayrı çok yardımcıları vardı.” Belgin, seküler-modern

Görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınlar da genel olarak insan fitratına aykırı, radikal, kadının üstünlüğüne ve erkek düşmanlığına dayalı ve bu haliyle aile ve evlilik yaşamına aykırı buldukları feminizme mesafeli durduklarını belirtmişlerdir. Her ne kadar bazı katılımcılar feminizmin günümüzde çarpıtıldığını, bazıları da feministlerin bazı fikirlerine ve eleştirilerine katıldıklarını belirtse de, aşağıdaki alıntılarda görüldüğü üzere feminizmin kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunusunun nihai aşamada yeni mağdurlar, mağdur erkekler yarattığını da belirtmişlerdir:

“Şimdi, feminizm derken, bu işi sündürme, aşırı derecede her gün, bir yürümek, her gün kucağımıza bir kedi köpek alıp, bırakın çocuğu, atın kocayı. Bu tür söylemler insan fitratına aykırı şeyler. Hani zorlamaya gerek yok. Feminizm buysa ben karşıyım... erkek ne ki, affedersiniz ama bir gecelik ilişkidir. Çocuk ne? ... Eğer bu feminizmse, kadınlara fayda vermez. Zarar verir. Kurumlarda bu feminist diye çok aşağılanana da gördüm.” Vesile, dindar-muhafazakâr

“Feminizmin radikal bir tarafı olduğunu düşünüyorum. Kadın haklarını savunacağız derken bu sefer gasp edilen başka hakların olduğunu düşünüyorum. Bu noktada erkekler rencide edilebiliyor, devre dışı bırakılıyor gibi oluyor. Bence böyle bir kavrama ihtiyaç olmamalı.” Leman, dindar-muhafazakâr

“Feminizmin kadını kışkırttığını düşünüyorum. Haklardan ziyade tamamen içinde kışkırtma barındırıyor.” Olcay, dindar-muhafazakâr

Görüşmelere katılan dindar-muhafazakâr kadınların tamamı kadın hakları konusunda feminizmin birey hakları temeline dayanan ‘toplumsal cinsiyet eşitliği’ söylemi yerine İslam’ın özcü bir temele dayanan ‘fitrat ve adalet’ anlayışını paylaşmaktadırlar. İslam’a göre kadın ve erkeğin fitratı/yaratılışları farklı olduğundan cinsiyet rollerinin varlığı da fitrat olarak verilmiştir. Bu nedenle bu rolleri eşitlikçi bir yönde dönüştürmeye çalışmak adil olmayacaktır. Bu noktada katılımcılara göre eşitlik yerine adaletin sağlanması, aşağıdaki ifadelerde görüldüğü gibi özellikle kadının (fitratı gereği) korunması açısından önemlidir:

“Ben kendimi feminist olarak değerlendirmiyorum. Feministlerin birçok fikriyle hem fikirim ama feministlerin şöyle bir düşüncesi var ‘kadın hakları’. Ben bunu insan hakları olarak, kul hakkı olarak düşünüyorum. Dolayısıyla ben hani feminist olarak erkeklerden üstünüz demiyorum. Ben erkeklerle aynıyım diyorum, eşitim diyorum. Erkek egemenliği feministleri körükledi, bu erkek egemenliği ortadan kalmış olsa iktidar mücadelesi ortadan kalkmış olsa zaten insanların yüreklerinin sakinleşmesi ve saflaşması gerekiyor. Özümüze dönmemiz, fitratımıza dönmemiz gerekiyor. ... Feministlerin sadece kadın haklarını savunmaları bana saçma geliyor. Erkek mesela bir zulme uğramışsa ben o zaman erkeğin yanındayım yani. Sadece kadın hakkını savunacağım diye bir şey yok.” Saime, dindar-muhafazakâr

“Eşitlikle adilliği çok iyi ayırmak lazım. Adalet çok ayrı eşitlik çok ayrı. Ben şunu söylüyorum eğer bir insan evlenecekse o kadının sorumluluklarını almak zorunda. Benim çalışmama güvenmesin ben çalışmak zorunda değilim ama çalışırsam da o kendi cebindeki para ile yapacağı şeyleri görüp adımını atsın diyorum...Kadın çalışmıyor ise şu yapılabilir, erkek akşama kadar çalışıp geliyor bir de evde bulaşığı yıkasın yemeği yapsın bu adil değildir. Kadının da üzerine düşeni yapması lazım”. Sevgi, dindar-muhafazakâr

“Eşitliği, farklılığı, denkliliğini hepsini ben adaletin içinde arıyorum. Yani bana göre adalet hepsini kapsıyor. Ama eşitlik adaleti kapsamıyor. Yani adil olmak lazım. Bir inşaat işinde bir kadının çalışması eşitlikle alakası yok. Bir kadın inşaat işinde bir erkek kadar verimli olmaz. Burada eşitlik aramak doğru değil. Burada adalet aramak lazım”. Meryem, dindar-muhafazakâr

“Bedenlerimiz farklı. Dolayısıyla kendimize yüklediğimiz sorumluluklarımız da farklı. Anne olarak, biyolojik olarak anne olmuşum. O çocuğun bakımını tamamen, ben yapmalıyım gibi bir durum. Bu kendimize yüklediğimiz bir şey. Aslında bizim dini öğretilerimizde, yardım eden insan daha üstündür, yardım eden erkek de üstündür. Aynı derecede sevap alır şeklinde. Bunun üzerine kurulu olmalı hayatımız. ... Eşitlik değil de adalet.” Seda, dindar-muhafazakâr

Görüşmelerde Türkiye’de erkek merkeziliğe, cinsiyetçiliğe, kadınlara yönelik şiddet, tecavüz, taciz ve kadın cinayetlerine, kadının düşük sosyo-ekonomik statüsüne ve istihdam oranına sıklıkla gönderme yapan sosyalist ve feminist kadınların da yarısına yakın önemli bir bölümü farklı nedenlerle feminizme eleştirel yaklaşmışlardır. Sosyalist ve feminist kadınlar feminizmin Türkiye’de kadın hakları hareketinin gelişiminde kritik bir öneme sahip olduğunu vurgulamakla birlikte, aynı zamanda beyaz, seçkin küçük burjuva kökenli kadınların hareketi olduğu ve etnik, dinsel ve benzeri farklı kesimlerden ve alt sınıflardan kadınlara dokunmadığı yönüne eleştiriler getirmişlerdir. Her ne kadar günümüzün güncel feminist hareketi kadınlar arasındaki sınıfsal, dinsel, etnik, cinsel yönelim, yaş ve benzeri toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile iç içe geçmiş farklı toplumsal hiyerarşileri ve eşitsizlikleri de kapsayıcı kesişimsel bir feminist perspektife sahip olsa da, katılımcıların bir bölümü feminizmin Türkiye’de bu engelleri aşmada yeterince etkili olmadığını, aşağıda görüldüğü gibi feminizmin bir burjuva ideolojisi, halka değmeyen soyut bir tartışma veya etnik farklılıkları görmezden gelen bir hareket olduğunu düşünmektedir:

“Kendimizi sosyalist olarak tanımladığımız için, genel itibariyle emekçi kadın hareketi olarak, bir mücadele alanımız var...feminizmle aramızdaki temel farklılardan biri bu. Bizim kadın olarak

da esas kavgamız kapitalizmle. Sorunların onunla biteceğini düşünüyoruz....Feminizm bir burjuva ideolojik hareketidir diye düşünüyoruz...” Eda, sosyalist-feminist

“[bir platformun adını veriyor] açısından şöyle bir bakış açısı var. Feminizme dair erkek düşmanlığı, Burjuva ideolojisi olarak tanımlayan var. ... Daha böyle entelektüel, bir grup aydın okumuş kadının yüksek tartışmalar yürüttüğü, bunu aşağı indirmedığı bir bakış açısı.” Yeşim, sosyalist-feminist

“Kesinlikle kadın hareketinin Türkiye’de yolunu açmış olan, feminizmdir...Biz onun açtığı yolda yürüyoruz. Onların kazanımlarıyla yürüyoruz. Bu gün bir şeyler söyleyebiliyorsak, kesinlikle onlar sayesinde. ...Ancak feminizmin açıkçası, bütün kadınlara dokunmadığını düşünüyorum...feminist kadınların değmediği çok yer var. Mesela doğuda...Kürt kadınların sorunlarını ele alamadı. Türkiye’de en çok bunun üzerinde, farklılık da buradan doğuyor. Etnik olarak çok fazla değinmiyorlar.” Fatma, sosyalist-feminist

Yukarıdaki son alıntıya da yansıdığı üzere Türkiye’de 1980’lerden itibaren bağımsız ve özerk kadın hareketini savunan Feminist hareketin yanı sıra kendi bağlamlarında kadın hakları mücadelesi veren Kürt kadın hareketi, Kemalist-Cumhuriyetçi kadın hareketi, İslami kadın hareketi ve son olarak 1990 sonrasında güçlenen LGBT içindeki kadın hareketi olmak üzere çeşitli kadın hareketleri olmakla birlikte bu “hareketler arasında güçlü köprüler kurulmasına engel olan etnik, dinsel ve cinsel yönelim aidyetleri ayrıştırıcı olmaya devam” etmektedir (Özkazanç, 2017, s. 30; Polatdemir, 2017). Bu noktada, özellikle “Kürt kadın hareketi ile ulusalçı-Kemalist kadınlar arasında”, ve yine “Müslüman kadınlar ile seküler kadınlar arasında” ciddi ve sert tartışmalar yaşandığı bilinmektedir (Özkazanç, 2017, s. 30; Azizoğlu-Bazan, 2017).

Feminizm, EDKP çatısı altında kadın hakları ve özgürlüğü için ortak bir mücadele yürüterek kadın hareketinin alanını genişletmeye çalışan sosyalist ve feminist gruplar arasında gelişen tartışmaların da önemli bir kaynağını oluşturmaktadır. Genel olarak kapitalist sisteme karşı karma örgütlerde sosyalizm mücadelesi veren ve kadının toplumsal konumunu da kapitalizm ile ataerki eleştirisi üzerinden sorgulayan birbirine yakın çeşitli sol özgürlükçü ve feminist perspektiflere sahip olmakla birlikte, sosyalist ve feminist kadınlar arasında Türkiye’de kadın hakları mücadelesinde nasıl bir strateji izlenmesi gerektiği ve bu mücadelede feminizmin ne ölçüde belirleyici bir rol oynayacağı hatta feminist kimlik vurgusunun olup olmaması konusunda aralarında önemli ihtilaflar da yaşanmaktadır. Görüşmelerde EDKP içindeki tartışmaların en çok hangi konularda ortaya çıktığına dair sorulan soruya katılımcılardan birinin verdiği yanıt konuya oldukça açıklık getirici nitelikteydi:

“Femina yüzünden. Biz femina işaretini kullanıyoruz...Ama bazı örgütler onun feministlere ait olduğunu söylüyorlar ve kullanmak istemiyorlar...biz de kendimize feminist bir örgüt demiyoruz ama içimizde tabi ki feminist unsurlar var...Aramızda şu ana kadar hiç olmadı feminist değilim diyen ama şöyle, kadın erkek eşitliğine inanmayıp sadece tacize tecavüze karşı yürümek isteyen de olabilsin diye...Sonuçta insanlara eşit bir şeyde seslenmek diye bir şey var. Feminist olunca işte birinci kattan sesleniyorsun...Hani toplumda bir ön yargı var ya, feministler işte erkek düşmanlarıdır diye. Evlenmezler, çocuk yapmazlar falan diye. Ben feministim deyince, beni direk o şeyde görüp, anlatmayabilir derdini bir sıkıntısını...feminizm kelimesinden halkın bu kadar irrite olmasından dolayı, kadın hareketi, kendine feminist bir hareket diyemiyor olabilir”.

Eda, sosyalist-feminist

Özetle, çoğu sol partiler içinde örgütlenmiş sosyalist ve feminist kadınlar, üyeleri oldukları partilerden bağımsız ve özerk bir kadın örgütlenmesinin gelişimine ön ayak olsalar da, söz konusu bu çaba kentte farklı etnik, dini vb. ayrımları aşan kesişimsellik bağlamında ittifak temelli geniş tabanlı koalisyon örgütlenmelerinin gelişimi üzerinde sınırlı bir etki yaratabilmektedir. Sosyalist ve feminist gruptan bir katılımcının konuyla ilgili olarak yaptığı şu öz-eleştiri durumu oldukça net olarak özetler niteliktedir:

“Bu bizim başarısızlığımız...EDKP’nin eksikliği tüm kadın örgütlerinin eksikliği buna biz de dâhiliz elbette. Çok durgun bir yıl geçirdik biz mesela, bu yüzden kadın örgütünde sadece kadın örgütünde kadın çalışması yapabilecek kadınları tutamıyorsunuz. Türkiye’deki kadın hareketinin güçsüz kalması, işçi kadınlara çok fazla değememesi mahalledeki kadınlara çok fazla değememesi, genel anlamıyla üniversiteye hapsolmuş birazda üniversite yıllarından çıkıp kadın hareketiyle üniversitede tanışıp ondan sonra devam eden kadınlar dışında çok fazla bir kadına değememiş”. Gülgün, sosyalist-feminist.

SONUÇ

Günümüzde Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir örneğinde de kadın örgütlerinin çoğunun, bağımsız ve özerk politik kuruluşlardan çok karma örgütlerin yan teşkilatları konumunda oldukları ve makro eril kutuplaşma siyasetindeki kimlik kısılcını aşma ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı ortak bir kadın hakları savunusu geliştirme noktasında hayli zayıf kaldıkları görülmektedir. Kadın örgütlerinin, kadınların güçlenmesi, kadın hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi yönünde böylesi apolitik olmalarının ve feminist politika üretmekten ziyade içinde yer aldıkları karma örgüt ve/veya eril siyaset fraksiyonuna güçlü sadakatlerinin tarihî, siyasal, toplumsal/kültürel ve iktisadi nedenleri vardır. Türkiye gibi ülkelerde kadın hareketi modernleşme projesi ve ulus devletin inşa süreciyle etkileşim içinde geliştiği için, feminizmin kadınlarla erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilere ve eril tahakküme karşı geliştirdiği toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına siyasal ideoloji, din ve/veya etnisite zemini üzerinde ve feminizmin Batı emperyalizminin bir ürünü olduğu ortak argümanı ile karşı çıkmaktadır. Öte yandan cinsiyete dayalı hiyerarşik yapılanmanın yol açtığı ayrımcılıkla mücadele edecek ve başta şiddet olmak üzere kadın sorunlarının çözümüne yönelik alternatif bir politika geliştirecek hak temelli güçlü ve etkili kadın örgütleri gelişmemektedir. Özellikle kimlik siyasetinin yükselişe geçişiyle birlikte 1990’larda ivme kazanan kadın hareketi, yine kimlik siyaseti nedeniyle ve siyasal kutuplaşmanın etkisiyle ayrılmış, farklı kimliklerin tanım, beklenti ve eylemlilikleri birbirini tamamlamak yerine ortak platformlarda buluşmanın önünde bir engel haline gelmiştir. Bu noktada kadın örgütlerinin önündeki en önemli engel, kesişimsel feminizmde de vurgulandığı gibi, kadınlar arasındaki farklılıkları yok saymayan ancak bu farklılıkların yol açtığı bölünmeleri de aşan bir dayanışma sergileyebilmek ve ortak sorunlar üzerinden bir politika üretebilmektir.

Bu bağlamda, Türkiye genelinde olduğu gibi Eskişehir örneğinde de bulgular kadın örgütlerinin hem politik hem de ekonomik açıdan bağımsız bir hareket oluşturacak kadar özerk olamadıklarını ve ideolojik açıdan kendilerine benzemeyen örgütlerle etkileşim kurma eğiliminin son derece zayıf olduğunu göstermektedir. Farklı kesimlerden kadın örgütleri arasındaki diyalog eksikliği, diğer bir deyişle kadın örgütlerinin kendileri gibi düşünmeyen diğer kadın örgütleriyle müzakere içinde olamamaları, kentteki kadın hareketi açısından en önemli ve temel sorun alanlarından biri olarak öne çıkmıştır. Nitekim benzer fikirlere sahip olan birbirine yakın kadın örgütlerinin bir araya gelerek ortaklaşmaları ve hemfikir olmaları kendi içinde bir ilerleme sayılsa da kadın sorunu bir bütün olarak düşünüldüğünde bu durum bir başarı sayılmamalıdır. Türkiye’de kadın örgütlerinin aşmaları gereken temel sorun farklı fikirlere sahip olan örgütlerle bir araya gelip müzakere edebilmek ve ortaklaştıkları “özerk” kadın sorununu her şeyin üstünde tutabilmektir. Böylesi bir sivil toplum diyalogunun kurulabilmesi ise feminist bir bilinç ve/veya kadın haklarını güçlendirme politik duruşuna sahip olmakla mümkün olabilir. Ne var ki kadın örgütleri arasında “feminist” duruş veya feminist politika üretme gibi bir misyon çok az örgütte görülmektedir. Eskişehir örneğinde görüldüğü üzere, bu tür ortak sorunlarda bir araya gelerek buluşmanın ve ortak hareket edebilmenin önündeki en önemli engellerin başında kadın örgütlerine, başta kendi cenahlarındaki erkeklerden gelen tepkiler olmak üzere, toplumun her kesiminden gelen toplumsal cinsiyet temelli baskılardır.

Farklı ideolojik ve siyasal pozisyonlardaki kadın örgütlerinin büyük ölçüde içselleştirdiği gözlenen bu toplumsal cinsiyet temelli baskı ve tahakküm, erkek iktidarının sürdürülmesini sağlayan önemli bir araçtır. Bu araç kadınlık kimliğinin ve kadın sorununun ana akım erkek gündemindeki diğer

kimlik ve sorunlara oranla tali görülmesine neden olmakta, Türkiye genelinde kesişimsel alanda geniş tabanlı bir kadın hareketinin, bağımsız ve özerk bir kadın örgütlenmesi ve siyasetinin oluşmasının önündeki en önemli engellerden biri olmaya devam etmektedir.

Feminizm, kadını toplumsal yaşama ailenin bir üyesi olarak eş ve anne statüsü üzerinden değil, bağımsız bir birey olarak katmaya çalışır ve bu amaçla cinsiyet hiyerarşisi ve ayrımcılığı üzerine kurulu her türlü eril tahakküm ve iktidar ilişkilerine karşı bağımsız kadın hareketini savunan bir (kadın) siyaset yapma tarzıdır. Bu açıdan bakıldığında, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın haklarındaki kazanımların ve farkındalığın artmasının arka planında birinci ve ikinci dalga feminizmin ataerkilliğe meydan okuyan mücadelelerle dolu tarihinin olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Türkiye örneğinde de modernleşme sürecinde, kadının özellikle kamusal alandaki statüsü konusunda İslam coğrafyasındaki diğer ülkelere kıyasla oldukça köklü ve kapsamlı reformlar gerçekleştirilmiş olduğu aşikardır. Bununla birlikte Cumhuriyet modernleşmesinin dayandığı ulusalcılık, özel alanda modernize edilmiş ataerkil cinsiyet rolleri ve iktidar ilişkileri üzerinden işlemeye devam etmiştir. Bu noktada, Türkiye’de de feminizmin “kadınlık” statüsünün ikincilliğinin en önemli maddi dayanağı olarak tahlil ettiği özel alanda cinsiyete dayalı işbölümü ve iktidar ilişkilerinin dönüştürülmesinde milliyetçi/modernleşme projesinin düzenlemelerinden kaynaklanan sınırlılıklar ancak 1980’li yıllarda gelişen ve kamusal-özel alan ayırımına meydan okuyan bağımsız feminist hareket aracılığı ile aşılmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında kadın örgütlerinin feminizme yönelik bu mesafeli duruşu kuşkusuz ki kadın sorunlarını erkek egemen toplum eleştirisi üzerinden siyasetin gündemine taşıyan, STK’laşmadan uzak, özerk ve etkili bir kadın hareketinin gelişimini daha da zorlaştırmaktadır. Nitekim bulgular, özellikle karma örgütlerde kadınlar için oluşturulan bölümlerde veya siyasal kurumlarla organik bağlar kuran kadın örgütlerinde kadınların kendi örgütsel konum ve hedeflerini bağlı oldukları veya ilişkilendikleri karma örgütlere göre şekillendirdiklerini, böylece özerklik ve bağımsızlık açısından yeterli bir ilerleme kaydedemediklerini göstermektedir. Dahası bazı kadın örgütlerinin amaçlarını ve faaliyetlerini Allah rızası için çalışma, sosyal yardımlaşma ve dayanışma gibi kamu yararı, diğerkâmlık ve toplum yanlısı davranış üzerine kurarak eylemliliklerini feminizme karşı önyargılı halde ve önemli oranda da feminizme dair yeterli bilgiye sahip olmadan yapmaları, 1980 sonrası ortaya çıkan eleştirel ve bağımsız feminist hareketi ileri taşımak bir yana kadın hareketini popülerleştirerek muhalifliğinin içini boşaltmaya katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bulgular farklı kesimlerden kadın hareketlerinin erkeklerin hâkimiyetindeki kimlik temelli kutuplaşma siyasetini aşarak, ortaklaştıkları kadın sorunu çerçevesinde etnik, dinsel ve ideolojik kimlik vurgusundan bağımsız bir örgütlenmeye gidebilme konusunda gerekli olan inisiyatifte yeterince sahip olmadıklarını göstermektedir. Bunda Türkiye ve benzeri üçüncü dünya ülkelerinde kadın hareketlerinin büyük ölçüde ulusal bağımsızlık mücadelelerinin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmaları ve dolayısıyla milliyetçilik ve uluslaşma ideolojilerden ve de devlet müdahalelerinden bağımsız olarak gelişme koşullarına sahip olamamaları kuşkusuz ki önemli bir role sahiptir. Nitekim feminist tarih yazımının gösterdiği üzere, kadın sorunu ister modernist ister inanç temelli paradigmalara bağımlı bir şekilde ele alıp çözülmeye çalışılsın, görünen şudur ki bu sorunların çözümü ancak ait olunan paradigma açısından işlevsel olduğu sürece mümkündür. Kadın sorununu ve kadın örgütlenmesini kendi ideolojik ve/veya siyasal meselelerinin bir yan ögesi veya destekleyicisi olarak gören erkek siyaseti, sorunun ne olduğu ve nasıl çözülmesi gerektiği konusunda kadınların bağımsız ve özerk olarak söyleme kapasitelerini daraltmakta; kadınların kendi içlerinde önemli bir çatışma yaşamalarına yol açmaktadır.

Günümüzde kimlik siyasetinin giderek güçlendiği, farklı kimliklerin daha fazla önem kazandığı dikkate alındığında şüphesiz ki diğer kimliklerden bağımsız bir kadın hareketinin gelişmesi beklenemez. Ancak bu diğer kimliklerin çerçevesinin erkek siyaseti tarafından belirlenmesi, kadın sorununun çözümünün erkeklerin kendi içlerindeki iktidar mücadelelerine bağlı olmasını ve kadınlarla ilgili sorunların ikincil planda kalmasına yol açmaktadır. Erkeklerin kadın örgütleri üzerindeki baskısı zorla dayatılmadığı, kadınlar tarafından siyasal, dinsel ve/veya etnik kimlikler üzerinden içselleştirildiği, bu nedenle fark edilmediği için hem özerk ve bağımsız bir kadın hareketinin gelişimine, hem de kadın

örgütlerinin kendi ideolojilerinin paradigması içinde kalarak da olsa politik gündemi etkileyebilecek bağımsız bir kadın söylemi oluşturmalarına önemli ölçüde engel olmaktadır.

Kadın örgütlerinin, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi erkekler tarafından üretilen politikaların taşıyıcısı olmaktan öteye gidebilmesi, kapsayıcı ve etkili bir kadın hareketi oluşturabilmesi ve politik gündemi şekillendirecek bağımsız bir söylem üretebilmesi için temel perspektiflerini değiştirmeleri gerekmektedir. Kadın örgütleri ve kimlikleri arasındaki farklılıkların zayıflatmayacağı, aksine güçlendireceği bir kadın hareketi tahayyül ederek birbirleriyle etkileşime girmeleri önemli ve gereklidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (s. 323-336). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Arat, Y. (1994). Towards A Democratic Society: The Women's Movement in the 1980s. *Women's Studies Forum*, 17(2/3), 241-248.
- Azizoğlu-Bozan, M. (2017). Türkiye'deki Kürt Kadın Hareketi ve Görünür Olma Serüveni. *Türkiye'deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması Araştırma Projesi Raporu*. Bremen Blickwechsel. 10 Kasım 2020 tarihinde https://www.blickwechsel-tuerkei.de/tr/Proje/2014-2016/Proje_Kadin_Hareketleri/Arastirma_Sonuclari_Kadin_Hareketleri1.php adresinden erişildi.
- Berktaş, F. (1990). Türkiye Solunun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı? Şirin Tekeli (der.) *Kadın Bakış Açısından 80'ler Türkiye'sinde Kadın* içinde (s.289-300). İstanbul: İletişim.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No 7*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi. 8 Şubat 2018 tarihinde http://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015_02/01/berktay_std_7.pdf adresinden erişildi.
- Cangöz, İ., Gönç Şavran, T., Suğur, S., & Yeşildal, H. (2021). Üçüncü Dalga Feminizm Çerçevesinde İslâmcı Kadın Örgütlenmesi ve Kadın Haklarına Yaklaşım. *Kadın/Woman 2000*, 21(2), 47-71.
- Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*. İstanbul: Savaş.
- Çağatay, N., & Soysal, Y. (1990). Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler. Şirin Tekeli (Der.) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 301-311). İstanbul: İletişim.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çakır, R. (2000). Dindar Kadının Serüveni. *Birikim*. 137(0), 27-35.
- Heng, G. (1997). 'A great way to fly': Nationalism, the state, and the varieties of thirdworld feminism. M. Jacqui Alexander ve Chandra Talpade Mahony (Der.) *Feminist genealogies, colonial legacies, democratic futures* içinde (s.30-45). New York: Routledge.
- Jayawardena, K., & Zakaria, R. (2016). *Feminism and Nationalism in the Third World*. London: Verso.
- Kandiyoti, D. (1990). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar. Şirin Tekeli (Der.) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 367-382). İstanbul: İletişim.
- Kardam, F., & Ecevit, Y. (2014). 1990'ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. Aksu Bora ve Asena Günel (Der.) *90'larda Türkiye'de Feminizm* içinde (s. 87-109). İstanbul: İletişim.
- Kerestecioğlu, İ. Ö. (2017). Türkiye'de Güncel Feminist Hareket İçindeki Ayrışmalar ve Tartışmalar. Nacide Berber (Der.) *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları* içinde (s. 54-63). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Lin, N. (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*, 22(1), 28-51.
- Lincoln, Y., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.

- Lyons, L. (2000). A state of ambivalence: Feminism in a Singaporean women's organisations. *Asian Studies Review*, 24(1), 1-23.
- Narayan, U. (1997). *Dislocating cultures, identities, traditions, and third-world feminism*. New York: Routledge.
- Özkazanç, A. (2017). Türkiye'de Kadın Hareketi ve Kesişimsellik Yaklaşımı Kesişimsellik Tartışması. Nacide Berber (Der.) *Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları* içinde (s. 24-36). İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Polatdemir, A. (2017). Türkiye'deki Kadın Hareketlerini Ayrıştıran ve Birleştiren Perspektifler. *Türkiye'deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması Araştırma Projesi Raporu*. Bremen Blickwechsel. 10 Kasım 2020 tarihinde https://www.blickwechsel-tuerkei.de/tr/Proje/2014-2016/Proje_Kadin_Hareketleri/Arastirma_SonucLari_Kadin_Hareketleri1.php adresinden erişildi.
- Sancar, S. (2008). Siyasal Katılım. *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri* içinde. (s. 215-289). İstanbul: TÜSİAD & KAGİDER.
- Sancar, S. (2011). Türkiye'de kadın hareketinin politiği: tarihsel bağlam, politik gündem ve özgünlükler. Serpil Sancar (Der.) *Birkaç arpa boyu: 21. yüzyıla girerken Türkiye'de feminist çalışmalar* içinde (s. 53-109). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Talay Keşoğlu, B. (2010). 1970'lerin en KitleseL Kadın Örgütü: İlerici Kadınlar Derneği. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 12, 61-84.
- Tekeli, Ş. (1990). 1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar. Şirin Tekeli (Der.) *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* içinde (s. 15-46). İstanbul: İletişim.
- Tekeli, Ş. (2004). On Maddede Türkiye'de Kadın Hareketi. *Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Kadınlar: Ortak Bir Anlayışa Doğru Uluslararası Sempozyum*. 20 Aralık 2019 tarihinde <http://www.turkhukuk sitesi.com/showthread.php?t=2740> adresinden erişildi.